HÁRMAS PÜSPÖKI KINEVEZÉS 1944-BEN

Hamvas Endre, Kovács Sándor, Mindszenty József

Szerkesztette:
Zombori István

BUDAPEST, 2018

RÉTFALVI BALÁZS

A KORMÁNYZÓ BIZALMÁBAN

Kovács Sándor szombathelyi püspöki kinevezésének háttere*

1944. március 25-én Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén történelmi esemény részesei lehettek az Esztergomi Bazilikában a 11 órás szentmisén résztvevők. Három püspököt szenteltek fel az ünnepélyes szentmise keretében, egy héttel Magyarország német megszállását követően. A három szentelendő egyike Kovács Sándor kecskeméti plébános volt, s mindkét társa, Mindszenty József és Hamvas Endre is a magyar katolikus egyház életének meghatározó alakja lett. Kinevezésükre hosszú hónapokat kellett várni a háborús körülmények között az érdekeltek véleménykülönbségei és Róma német megszállása miatt. A püspökök kiválasztása különösen is fontos volt, hiszen a háborút követő Magyarország katolikus életének három meghatározó szereplőjéről kellett dönteni. Kovács Sándor kinevezését különösen érdekessé teszi, hogy Gergely Jenő két tanulmányában is úgy említette a kecskeméti városplébánost, mint aki Horthy Miklós barátjaként a kormányzó hathatós közbenjárására került a szombathelyi püspöki székbe.[1] Kovács Sándor alakja főként a II. Vatikáni Zsinaton való részvételéről, majd az Országos Liturgikus Tanács elnökeként végzett munkája nyomán ismeretes,[2] azonban fontos volt aktív kecskeméti szolgálata és szombathelyi püspöki működése is. A tanulmányban annak igyekszem utánajárni, hogy milyen út vezetett a püspöki székig és mi állhatott a kinevezés hátterében. A felvázolt képpel egyúttal szeretném sajátos szemszögből megvilágítani egy két világháború közti alföldi magyar város társadalmi viszonyait is.

* A tanulmány az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport kutatási programjában a MTA TKI támogatásával készült. A kutatás során nyújtott segítségért szeretnék köszönetet mondani Egyediné Gál Erikának, Fáy Zoltánnak, Gyenes Lászlónénak, Hegedüs Andrásnak, Ittzés Ádámnak, Koltai Andrásnak, Lakatos Andornak, Lénár Andornak, Papanek Ferencnek, Péterné Fehér Máriának, Székelyné Kőrösi Ilonának, Sajgó Krisztiánnak, Sarbak Gábornak, Schmidt Péternek,Talmácsi Józsefnek, Tóth Krisztinának és Varga-Kohári Máriának, a kézirat gondos lektorálásáért pedig Balogh Margitnak és Gárdonyi Mátének.

1 Gergely Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. Pannonica Kiadó, 1999. 92.; Gergely Jenő: *A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből 1919–1944*. Gondolat Kiadó, 1984. 46.

2 Vö.: Konkoly István: *Emlékezés Kovács Sándor megyéspüspökre*. Vasi Szemle 2013/2. 233.; Rétfalvi Balázs: *Kovács Sándor szombathelyi püspök a II. Vatikáni Zsinaton*. In: Katolicizmus Magyarországon a II. Vatikáni Zsinat korában. Tanulmányok és inventárium. Szerk.: Török József–Tusor Péter–Tóth Krisztina. Bp., 2015. 27–112.

KECSKEMÉTRŐL A VÁCI PÜSPÖKI UDVARBA

Kovács Sándor 1893. június 11-én, Kecskeméten a Csongrád utcai Kovács házban látta meg a napvilágot. Ősi kecskeméti nemesi család sarja volt, anyai és apai ágon is ősi kecskeméti családok leszármazottja. Rokonsága komoly szerepet töltött be Kecskemét város vezetésében, számos városi tisztviselő került ki a család tagjai közül. Édesapja Kovács István a kecskeméti Királyi Törvényszék telekkönyvvezetője volt. Édesanyja Göncz Vilma hét gyermeknek adott életet, akik közül Sándor mellett Vilma, Margit, Ferenc, István és Klarissza neve ismert.[3]

Gimnáziumi tanulmányait 1903 és 1911 között a kecskeméti piaristáknál végezte. Osztálytársai közül Karl János piarista iskolaigazgató, vitéz Marozsi Ferenc zágrábi magyar követ, Bende Sándor pedig kecskeméti bank vezérigazgató lett.[4] Hittantanára Sebes Ferenc, a későbbi piarista tartományfőnök volt, aki nagy hatással volt a fiatal Sándorra, és a szerzetes hagyatékában fennmaradt levelek tanúsága szerint figyelemmel kísérte tanítványa egyre emelkedő pályáját. Kovács Sándor nagy hálával gondolt egész életében egykori alma materére, és a piaristákkal a későbbiekben is szoros viszonyt ápolt. Püspökként számos piaristát fogadott be a háború viszontagságai között, majd pedig az egyházi iskolák államosításakor és az 1950-es megállapodást követő létszámkorlátozás idején.[5]

Teológiai tanulmányait a váci szemináriumban végezte. Négy év után gróf Csáky Károly Emánuel váci püspök subdiaconussá szentelte és Kecskemétre küldte káplánnak. Áldozópappá szentelésére 1915. október 14-én került sor. Pár nap múlva, október 19-én Bécsbe utazott, ahol a császárváros egyik papneveldéjének, az Augustineumnak a lakója lett.[6] A dinasztiahű, megbízható egyházi elit nevelésére létrehozott intézmény fontos célja volt, hogy megerősítse a soknemzetiségű Habsburg-monarchia katolikus klérusán belüli kohéziót. A növendékek általában már teológiai tanulmányaikat befejezett, rendszerint felszentelt papnövendékek voltak, akik 2–3 évet tölthettek a császár és király közelében. Ezek az évek megszilárdították a magyar katolikus klérus államegyházi kötődéseit, és az államhatalom iránti lojalitást. Számos püspök került ki soraikból, mint például Fischer Colbrie Ágost kassai, Rott Nándor veszprémi püspök és Czapik Gyula egri érsek.[7] Kovács Sándor 1917 tavaszáig volt az intézmény lakója, és a bécsi egyetem teológiai fakultásán doktori disszertációján dolgozott, amelyet azonban nem tudott befejezni, mert püspöke udvari szolgálatra hazarendelte. A püspöki aulában számos tisztséget töltött be: volt protokollista, könyvtáros és a püspöki bíróság helyettes jegyzője.[8] Kovács

3 Szende Ákos: *Kovács Sándor szombathelyi megyéspüspök és a piaristák*. Vasi Szemle 2012/1. 49–50.; Zana Tamás, *A kecskeméti Kovács család*. Turul 1996/1–2. 36–43.; *A kecskeméti római katolikus plébánia története*. Öá. Farkas László, Kecskemét, 1998. 119.

4 Kecskeméti Közlöny (továbbiakban: KK) 1944. márc. 8. 3.

5 Szende *i. m.* 51., 52. 58.

6 Váci Püspöki és Káptalani Levéltár (VPKL), Personalia, Kovács Sándor.

7 Az intézményt Jakob Frint császári udvari plébános ösztönzésére I. Ferenc alapította 1816-ban, az Apostoli Szentszék beleegyezése nélkül. Az államegyházi kereteken belül pótolta azt a hiányt, amit II. József azzal okozott, hogy alattvalóit eltiltotta a római Collegium Germanicum et Hungaricumtól. Nevét a bécsi császári palotával egybeépült Szent Ágoston-templom mellett álló ágostonos kolostorról kapta, ahol a növendékeket elhelyezték. Az intézmény fennállása idején, 1816–1918 között összesen 372 növendék érkezett a Magyar Szent Korona egyházmegyéinek területéről, amely az összlétszám több mint harmada volt. Tusor Péter: *A bécsi Augustineum és Magyarország, 1816–1918*. Aetas 2007/1. 32–42.

8 VPKL Personalia, Kovács Sándor

Sándor a háborús összeomlás előestéjén került a váci püspöki palotába, és az egyre zűrzavarosabb viszonyok között kellett megismernie a hatalmas kiterjedésű egyházmegye problémáit. Csáky püspök életműve azonban értékes tanulsággal szolgált számára, amely sok tekintetben egykori esztergomi káplánja, Prohászka Ottokár szellemiségét követte.[9] Csáky püspök hamarosan elhunyt és 1919 februárjában, a magyar történelem egyik legkritikusabb időszakában püspök nélkül kellett helytállniuk a váci aula tisztségviselőinek. A kormányzást Gossmann Ferenc c. püspök vette át, aki 1919 nyarán Kovács Sándort kérte föl, hogy kísérje el a pestújhelyi bérmálásra. Gossmann elővigyázatosságból nem merte vállalni a bérmálási beszédet, és a 26 éves Kovácsot kérte fel a szónoklatra, aki a Tanácsköztársaság feszült légkörében szólt az összegyűlt hatalmas hívősereghez.[10] A proletárdiktatúra hónapjainak volt egy családi vonatkozása is. Kovács Sándor sógora, Margit nővérének férje, Mintsek Géza drogériás részese volt annak a szervezkedésnek, amelyet a kecskeméti forradalmi kormányzótanács megbuktatására szerveztek a város polgárai és tagja volt két későbbi polgármester, Kiss Endre és Liszka Béla is. A forradalmi hatóságok azonban 1919. április 22-én 68 kecskeméti polgárral együtt Mintsek Gézát is őrizetbe vették, így a Héjjas Iván által szervezett akció meghiúsult.[11] A nehéz helyzetben Margit nővérét gyóntatója, Tomek Vince vigasztalta, akivel életre szóló barátságot kötött a család. Kovács Sándor amint módja nyílt, még 1919-ben leutazott Vácról Kecskemétre megköszönni a piarista szerzetes nagylelkűségét.[12]

Udvari tisztségeiben az 1919. szeptember 9-én kinevezett új váci püspök, Hanauer Árpád is megerősítette, sőt idővel a zárkózott természetű püspök lelki gyermekévé fogadta, és a püspöki méltóságra is méltónak nevezte.[13] 1919-ben felkérték a váci Urak Kongregációjának vezetésére, amelyet azonban csak vonakodás után fogadott el, mivel kétségei voltak a kongregációs tevékenység hatékonyságával kapcsolatban.[14] Vácon több kongregáció szónoka is volt, és aktívan részt vett a váci ifjúság lelkipásztori ellátásában. 1920–1925-ig a váci iparosok Mária Kongregációjának lelki vezetője volt. Szónoki talentumai már ekkor megmutatkoztak. Egy anekdota szerint az egyik pesti baloldali napilap főszerkesztője Vácon kirándulva épp szónoklata alatt tévedt be a váci székesegyházba, amely olyan nagy hatással volt rá, hogy feleségével együtt végig ott ragadt.[15]

1921-ben a váci egyházmegyei zsinat jegyzője volt, 1923-ban pápai kápláni címmel tüntették ki. 1925-ben, 32 évesen Hanauer püspök másodtitkárának és a püspöki bíróság jegyzőjének nevezte ki, 1927-ben pedig első titkár lett.[16] A hatalmas kiterjedésű egyházmegye pasztorációs problémáiról első kézből szerezhetett információkat, ugyanak-

9 *Csáky Károly Emmánuel gróf váci püspök 1910–1919*. Vác, 1919. 40–57, 74–91, 102–129.

10 Kovács Sándor: *Emlékezés Gossmann Ferenc püspökre*. Váci Egyházmegyei Papok Közlönye 1943/6. 90–91.

11 Károlyfalvi József: *Kecskemét az első világháború és a forradalmak korában (1914–1920)*. 32. http://mek.oszk.hu/07900/07906/html/; Romsics Ignác: A Duna–Tisza köze hatalmi-poilitikai viszonyai 1918–1919-ben. Akadémiai, Bp., 1982.

12 Piarista Rend Magyar Tartomány Központi Levéltára (PMKL) Tomek Vince hagyatéka (IV. 198) Saját kéziratok. 12. doboz. Visszaemlékezés. 21.

13 Vö. Salacz Gábor: *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2002. 19.; Székely Nándor: *Ecce Sacerdos magnus*, Vasvármegye 1944. március 12. 3.

14 Szende *i. m.* 52–53.

15 Vasvármegye 1944. március 12. 3.; VPKL Personalia, Kovács Sándor.

16 VPKL Personalia, Kovács Sándor

kor tanúja volt azoknak a modernizációs törekvéseknek is, amelyek Hanauer püspök és buzgó plébánosok, valamint a klebelsbergi kultúrpolitika kezdeményezésére az alföldi tanyák oktatási és lelkipásztori ellátásának korszerűsítése érdekében történtek.[17] Püspöki titkárként az állami és megyei vezetőkkel is közvetlen kapcsolatban állt, és kapcsolatait igyekezett is kamatoztatni. 1927-ben Székely Nándor[18] konvertita érdekében két alkalommal is közbenjárt Endre László gödöllői főszolgabírónál, a későbbi hírhedt belügyi államtitkárnál. Az egykori váci zsidó polgári iskola igazgatója ugyanis Gödöllőn szeretett volna polgári fiúiskolát nyitni a premontrei gimnáziumba fel nem vett diákoknak, azonban törekvése akadályokba ütközött zsidó származása és börtönbüntetése miatt. Kovács próbált Székely védelmére kelni, de törekvése nem járt sikerrel. [19]

Püspöki titkárként elsőként jutott hozzá a legfrissebb irodalomhoz is, amelyekről az egyházmegye hivatalos közleményeiben számos könyvajánlót írt. 1927-ben, Prohászka halálakor őt kérték fel egy búcsúzó cikk megírására, amelyből kiderül, hogy nagy hatással volt rá a katolikus megújulás vezéralakjának életműve. A Váci Keresztény Újságban a *Meghalt a Próféta* c. nekrológjában a következőket írta: *Felhangzott a diadalmas világnézet elragadó himnusza és a magamagát megcsalt ember megsejtette az Isten országának a közeledtét. A régi igazságok új fényben ragyogtak, és az ember újra hitte, tudta, érezte és tapasztalta, hogy minden probléma megoldása, minden életnek tökéletes teljessége, minden vágynak igaz boldogsága Jézus Krisztus.* [20] Prohászka hatása későbbi munkásságát is végigkísérte, és a prohászkai örökség meghatározó volt prédikációiban és lelkipásztori szolgálatában egyaránt. Váci működésével kapcsolatban az előbb említett Székely Nándor – aki tanúja volt váci működésének – feljegyezte még, hogy a szegények iránt nagy együttérzéssel viseltetett, és igyekezett segíteni mind a püspöki palotába betévedő mind az utcán segítséget kérő rászorulóknak.[21]

PLÉBÁNOSI MŰKÖDÉSE KECSKEMÉTEN

1928-ban Révész István tábori püspöki kinevezése miatt megürült a kecskeméti plébánosi méltóság. A katolikus egyháztanács négy jelölt közül nagy többséggel Kovács Sándort választotta meg plébánosnak, amit Hanauer István váci püspök is jóváhagyott. Ő azonban vonakodott elvállalni a feladatot, és szeretett volna a püspöki aulában maradni.

17 Szederkényi László: *Katolikus hitéleti megújulás a Váci Egyházmegye területén a két világháború között* (doktori disszertáció) 2008.; Rajz Mihály – Korompay Tibor: *Megemlékezés Dr. Hanauer Árpád István váci megyéspüspökről.* Szent István Társulat, Budapest, [é. n.]

18 Székely Nándor (Siklós, 1892–?): tanár, író, lapszerkesztő, zsidó származású konvertita. 1919-ben a *Magyar Nemzedék* havilap szerkesztője és kiadója volt Budapesten. 1921-ben Pécsett *A Zsidó* és a *Szombat* c. hetilapok szerkesztője. 1922-ben, Budapesten a *Múlt és Jövő* segédszerkesztője. Az 1922-ben megjelent *Numerus clausus Magyarországon* c. brosúrája miatt fogházbüntetésre ítélték. 1924–1926-ig a váci izraelita polgári leányiskola igazgatója volt. 1926-ban megkeresztelkedett és lemondott állásáról. 1927–1935 között a pestújhelyi római katolikus polgári fiúiskola tanára, 1935–42 között a szombathelyi polgári fiúiskola tanára volt. Számos ifjúsági regényt írt, cikkeit közölte a *Magyar Kultúra* és a *Nemzeti Újság*. 1928-tól szerkesztője és tulajdonosa volt a magyarországi konvertiták és a krisztushívő zsidóság havilapjának, a *Magyar Sionnak*. Magyar Katolikus Lexikon, ad vocem.

19 Pest Megyei Levéltár XIV. 2. Endre László iratai, Magánlevelek, 1911–1945. Kovács Sándor.

20 Szende *i. m.* 54. Váci Keresztény Újság 1927/15. 1 .

21 Székely *i. m.* 3.

Tartott ugyanis a hazai közegtől és a jelentős számú református közösség befolyásától. Székely Nándor visszaemlékezése szerint azonban épp az ő személyében látta Hanauer püspök a garanciát arra, hogy a Pannonhalma és a Debrecen között felépítendő hídnak Kecskemét legyen az egyik pillére, és segíteni fog megteremteni a katolikus–protestáns együttélés békés kereteit.[22] Plébánosi beiktatásán a városi közjogi méltóságokon túl megjelent három szerzetesrend vezetője is, Bíró Ferenc jezsuita, Oslay Oswald ferences, és Sebes Ferenc piarista tartományfőnök személyében.[23]

Kovács Sándor az ország egyik legnagyobb plébániájának élére került, amely az Alföld jelentős kulturális és gazdasági központja volt a korszakban. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Kecskemét 87269 lakosából 67344 volt katolikus, 16774 református, 1222 evangélikus, 134 görögkeleti és 1346 pedig izraelita vallású. [24] Kecskemét a hatalmas területű váci egyházmegye második székhelyeként is működött, s később, Mindszenty bíboros egyházkormányzati reformtervében is megjelent a szándék, hogy Kecskemét központtal önálló püspökséget hozzanak létre.[25]

Kecskemét a két világháború között megmaradt erősen mezővárosi jellegű városnak. A Nagyatádi-féle földreform során 1685 kh földet osztottak szét, amelynek egyharmadán vitézi telkeket hoztak létre. A parcellázások tovább erősítették a Kecskeméten általánossá váló tanyasi gazdálkodást. A város gazdatársadalmának így fontos sajátossága volt, hogy a birtokosok közel harmadának volt egyéb fő foglalkozása, és a legtöbb polgár gyümölcsössel vagy szőlővel is rendelkezett. A város belterülete polgárosodott mezőváros képét mutatta, amely nagyon sokszínű és előnyös gazdasági kapcsolatokat alakított ki a külterülettel. A társadalomszerkezet kevésbé volt egyenlőtlen, mint országosan, és a középparaszti birtok aránya kétszerese, a módos birtokos gazdák száma pedig négyszeresét tette ki az országosnak. Nagybirtokosok nem éltek a városban, ezer hold feletti birtokkal csupán a város, a katolikus egyház és egy budapesti tulajdonos rendelkezett. A harmincas években dinamikusan fejlődött a város gazdasága. 1938-ban tíz bank, 14 ipari és kereskedelmi részvénytársaság, 26 üzem, 17 biztosító, 6 mezőgazdasági szövetkezet és 51 társadalmi és gazdasági egyesület működött. Kecskemét birtokpolitikájának köszönhetően kedvező hitelekkel lehetett földet venni, ill. a városi tulajdonú földeket kisbérletekkel bérelni. Legfontosabb termékei a minőségi zöldségek és gyümölcsök voltak. Kecskemét környékén volt az ország egyik legnagyobb gyümölcstermő területe, és a gyümölcsexport a gazdasági világválság alatt is növekedett. A kecskeméti gyümölcskivitel adta az ország gyümölcskivitelének 40%-át, amelyen belül a legjelentősebb a kajszibarack és a meggy volt. A kecskeméti gyümölcsexport és feldolgozás jórészt helyi zsidó kereskedők kezében volt. Híres volt barackpálinkájáról is és a trianoni Magyarország legnagyobb konzervgyára működött a városban. Az egyre intenzívebb mezőgazdasági termelés azonban egyoldalú gazdasági szerkezetet eredményezett, amely nagyon kiszolgáltatta a várost az időjárás viszontagságainak. Az 1935-ös fagykárok során a gazdák negyede a csőd szélére jutott, amely komoly szociális feszültséget okozott. Kecskemét a legjelentősebb külterületi lakossággal rendelkező magyar város volt, és az éves szaporulat meghaladta az országos átlagot, amiért a korszakban a gyümölcs és a gyermek városának is

22 Székely *i. m.* 3.

23 Szende *i. m.* 55.

24 Vö. *Nemzeti Újság* 1943. augusztus 24. 7.

25 Rosdy Pál: *Mindszenty József bíboros hercegprímás tervezete új magyarországi egyházmegyék kialakítására.* In: Egyházak a változó világban, szerk. Bárdos István, Beke Margit, Esztergom, 1991. 573–574.

nevezték.[26] Kecskeméten a két világháború között kiemelkedően sokat fordítottak az iskolarendszer fejlesztésére, és a Klebelsberg-féle iskolaépítési akciónak is egyik jelentős pontja volt a város külterülete.[27] A helyi kulturális élet is komoly eredményeket tudott felmutatni, és ezekben az esztendőkben több területen országos színvonalat ért el. Kecskemét zenei életét, könyvtárát, múzeumát a legnevesebb szakemberek is elismeréssel méltatták. A kortárs magyar irodalom számos kiemelkedő képviselője megfordult a városban. 1931. május 30-án például a Napkelet c. folyóirat íróit, Tormay Cecilt, Áprily Lajost és Reményik Sándort látta vendégül a város.[28] A két világháború között Kecskemét a magyar folyóirat- és könyvkiadás egyik fontos központjává vált Tóth László nyomdaigazgató révén. Tóth László ugyanis a népi írók nagy tisztelője és barátja volt, aki szeretett volna az íróknak alkotótelepet létrehozni a város határában, Hetényegyházán. A korabeli magyar irodalmi élet kiemelkedő alakjai jelentették meg itt munkáikat, köztük Németh László, Szabó Lőrinc, Móricz Zsigmond, Illyés Gyula, Kassák Lajos. Móricz Zsigmond, Németh László és Sárközi György több alkalommal is megfordultak a városban előadásokat tartani és 1935-ben mindhárman telket is vettek Kecskeméten. Németh László különösen is kötődött Kecskeméthez, itt jelentette meg *Tanú* c. folyóiratát. Nagy hatással volt rá a város gazdatársadalma és Kecskemétet tekintette a Kert-Magyarország mozgalom mintájának. A helyi gazdálkodó városi elit pedig példaként szolgált számára az új Magyarország öntudatos, gazdálkodó vezető rétegének, az új nemességnek megvalósításához.[29]

Kovács Sándor azonban a város és elődje, Révész István eredményei ellenére komoly kihívásokkal nézett szembe a hatalmas plébánián. A katolikus egyesületek gyengék és nehezen mozgósíthatóak voltak, a tanyavilág lelkipásztori ellátása még mindig komoly fejlesztéseket igényelt. A gazdasági világválság árnyékában a szegénység mind a városban, mind a tanyákon égető gondot jelentett, amely hatékony orvoslásra várt. Plébánosi tevékenysége szerves folytatása volt elődje Révész István munkájának, és a lefektetett alapokon munkája a katolikus hitélet reneszánszát hozta Kecskeméten.[30] Kovács Sándor lelkipásztori programja a következetes keresztény életvitel, az öntudatos és hitvalló katolikus élet megalapozása volt, ugyanakkor különös hangsúlyt helyezett arra, hogy a gazdasági válság tragikus szociális következményei, a munkanélküliség pusztító hatásai között a szélsőségektől megóvja híveit, és a keresztény-nemzeti szellemet megőrizze bennük.

26 Rigó Róbert: *Elitváltás Kecskeméten (1938–1948)* Doktori disszertáció. 2011. 23, 24, 26, 29, 30, 34–37.

27 Vö. Székelyné Kőrösi Ilona: *Tanya és iskolaépítési akció Kecskeméten 1926-ban*. Cumania 13. Kecskemét 1992. 303–342.

28 Kecskeméti Közlöny Naptára (KKN) 1932. 25.

29 *Magyar Múzsa Antológia* 2. Szerkesztők: Kósa Csaba – Lovas Dániel – Szőcs Géza, Kecskeméti Lapok Kiadó, 2008.; Heltai Nándor: *A kecskeméti oltóág. Németh László és a Hírös város*. Kecskeméti Lapok, 1997. *Kecskemét – képes városkalauz*. Szerk. Gyergyádesz László – Iványosi-Szabó András – Iványosi-Szabó Tibor – Lovas Dániel, Kecskeméti Lapok Kiadó, 2008. 137–138.

30 Révész István (1862–1929): 1907-ben választották meg a kecskeméti egyházközség plébánosává. Fő célkitűzése volt az értelmiségiek visszahódítása az egyházhoz. Ennek érdekében számos vallási egyletet hívott éltre. Útjára indította a kecskeméti plébánia kétheti hitbuzgalmi tudósítóját, a *Katholikusok Lapját*. Plébánosi működés alatt négy szerzetesrend telepedett meg Kecskeméten: az angolkisasszonyok, a Jópásztor nővérek, a Jézus Szíve Népleányok és Assisi Szent Ferenc leányai. Nevéhez fűződik a tanyai nép lelkipásztori gondozásának megszervezése, az általa alapított tanyai iskolák váltak a klebelsbergi oktatási intézmények mintáivá. 1928 márciusában tábori püspökké nevezték ki, hamarosan azonban váratlanul elhunyt. Szende *i. m.* 54–55.; *Emlékkönyv Révész István prelátus, prépost-plébános kecskeméti lelkipásztori működésének 20 éves jubileumára*. Kecskemét, 1926.; Gyenesei József: *150 éve született Révész István*, Múltbanéző 6. http://www.bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmanyok/gyjo-05t-1.html

Plébánosi működésének elején 1930–1933 között a piarista gimnázium új épületének felépítése kötötte le energiáit, amelyet az egyházközség az állam és a város segítségével közösen épített föl. Az egyháztanács személyes tekintélyét latba vetve szavazta meg a piarista gimnázium új épületének felépítését, amellyel komoly anyagi áldozatot vállaltak a katolikus iskolaügy előmozdításának érdekében. A piarista gimnáziumot az egyházközség tartotta fenn a Koháry-féle alapítványból, amely azonban devalválódott, így végül a fenntartási költséget így teljes egészében az egyházközségnek kellett vállalnia. Az új gimnázium épületéhez ezért a város adott telket és 350 ezer pengőt, az állam 500 ezret, az egyházközség pedig egymilliót áldozott a gimnáziumra. A piarista rend cserébe magára vállalta a fenntartást. Az építkezés azonban az egyházközség anyagi helyzetét hosszú évekre kimerítette, és sokáig nem tudtak jelentősebb vállalkozásba fogni.[31] Iványosi Szabó László, majd dr. Szabó Iván[32] főgondnokok segítségével sikerült körültekintő gazdálkodással elkerülni a csődöt, befejezni a beruházásokat és normalizálni a pénzügyeket. Az adósság ügye 1939 végére Kiss Endre főispán közbenjárására Szász Lajos államtitkár segítségével oldódott meg.[33]

A plébánia működésének anyagi alapját három tekintélyes egyházközségi bérház valamint a Matkó-pusztán lévő 900 hold föld jelentette, amelynek nagy részét a földreform során Révész plébános szerzett meg az egri káptalantól. Ezzel a birtokkal az egyik legnagyobb birtokosnak számítottak a városban, amelyre a kis birtokok voltak jellemzőek.[34] Az ingatlanvagyon biztosította a plébánia és a templom, a hét tanyai lelkészség, az angolkisasszonyok zárdájának, gimnáziumának és a tanítónőképzőjének fenntartását, valamint a hitoktatók fizetését. Ezek összköltsége a 30-as években 30 ezer pengőt tett ki. A költségek fedezéséhez az is hozzájárult, hogy az egyházi adó minden évben rendesen befolyt.[35]

Kovács Sándor agilis munkásságával sokat tett a kecskeméti hitélet fellendítéséért és elmélyítéséért, valamint a hívek és a plébánia közti kapcsolat szorosabbra fűzéséért. Megszervezte a Hitoktatók Körét, amelynek tagja volt minden városi és tanyai klerikus és világi hitoktató. Minden hónap első vasárnapján az egyházközség dísztermében gyűlésre jöttek össze, amelynek keretében országos hírű előadók ismertették a legújabb hitoktatási módszereket és eredményeket.[36] Másik fontos lépése a katolikus egyesületek centralizálása volt. Plébánosi kinevezésekor 35 különféle katolikus egyesület működött a plébánia területén, azonban erejüket nem tudták egyesíteni. Az összhang és az ütőképesség hiányának látványos jele volt az 1929-es törvényhatósági választás, amelyen a katolikusok a reformátusokhoz viszonyítva jóval kevesebb bizottsági helyet tudtak megszerezni, mint amennyit számarányuk lehetővé tett volna. Kovács Sándor ezért az Actio Catholica meg-

31 Farkas *i. m.* 125–127.; *Beszélgetés a katolikus Kecskemétről. Nemzeti Újság* 1943. augusztus 24. 7.

32 Szabó Iván 1874-ben Kecskeméten született katolikus ügyvéd. 1915-től a Kecskeméti Leszámítoló és Pénzváltó Bank elnök-vezérigazgatója. 1926-ban az egységes párti listán Kecskemét országgyűlési képviselőjévé választották. A Pénzintézeti Központ igazgatóságának tagja. Az 1937-es felsőházi választáson a kecskeméti törvényhatóság felsőházi képviselőjének választották. A kecskeméti katolikus egyházközség főgondnoka volt, és sokat tett az egyházközség adósságainak rendezéséért. A Nemzeti Egység Párt kecskeméti elnöke volt. *Magyar Országgyűlési Almanach* 1939–1944. 504.; KK 1933. április 19. 1. június 18. 1.

33 Vö. BKMÖL IV. 1901/a 1939/716.

34 *Beszélgetés a katolikus Kecskemétről. Nemzeti Újság* 1943. augusztus 24. 7.

35 Uo.

36 Balyi János: *Sándor püspök a lelkipásztor*, Vácegyházmegyei Papok Közlönye 1944/3, 50–51.; Kovács Sándor: *Világi apostolok Kecskeméten*, Vácegyházmegyei Papok Közlönye 1943/3, 33.

indulása előtt jó néhány évvel megszervezte a Katolikus Egyesületek Központi Tanácsát, ahova minden egyesület 2–3 tagot delegálhatott. A tanács keretében összehangolták a külön utakon járó tevékenységüket és közös programot dolgoztak ki a hitéleti és szociális problémák, szükségletek megoldására, majd felosztották egymás között a tevékenységi területeket és a munkát. Plébánosi működése során így sikerült a városi vezetésben a katolikus számarányoknak megfelelő befolyást helyreállítani.[37] Kovács Sándor emellett Shvoy Lajos regnumos utcabizalmi és apostoliskolás mintáját követve bevezette a plébániai megbízottak rendszerét is. A hatalmas plébánia területét kerületekre osztották, amelyeket 8–10 fős csoportokra bíztak, hogy a katolikus érdekek képviselőiként figyeljenek az erkölcsi bajokra és segítsenek a családok problémáinak megoldásában. A világi apostolok részére tanfolyamokat és képzéseket szerveztek, és a kezdeti lemorzsolódás után száz körüli munkatárs teljesített szolgálatot a városban és a tanyákon.[38] A Szociális Missziótársulat segítségével az egyházközség tevékeny szerepet vállalt az egri normából alakult kecskeméti szegénygondozásban, és meghívta Kecskemétre a szegénygondozó nővéreket, és évről-évre megszervezte a szegények támogatására a Szent Miklós vásárt. Megalakította a Szívgárdát, a gyári munkáslányok részére a Labora Leányegyesületet, az iparos lányok számára a Napsugár Leányklubot. Átszervezte a Keresztény Munkásegyletet a gyári és mezőgazdasági munkásság számára.[39]

Az Emericanába tömörítette az érettségizett és az egyetemista katolikus ifjúságot, amely az úri középosztály és elit utánpótlását volt hivatott kinevelni és helyzetbe hozni. A kecskeméti Emericana protektoraként igyekezett segíteni a fiatal katolikus értelmiség elhelyezkedésében, több pályakezdő érdekében járt közben a főispánnál és a polgármesternél.[40] A gazdasági válság sanyarú viszonyai között jótékonysági programokat szervezett, és szociális szemlélettel próbálta gazdagítani a szervezetet.[41] Az aktív munka elismeréseként 1938 májusában a főhercegi pár meglátogatta a kecskeméti corporatiót, 1940 novemberében pedig a kecskeméti szervezet kapta meg az Emericana éves kitüntetését az Ezüst Liliomot, amelyet impozáns ünnepség keretében a budapesti Gellért Szállóban vehettek át a kecskeméti vezetők Kovács Sándor protektor vezetésével.[42]

Fontos szerepet vállalt a magyar családok gyermekvállalásának ösztönzésében. Elvállalta a sokgyermekes családokat támogató Stefánia Szövetség helyi csoportjának elnökségét, és minden év decemberében ő adta át a sokgyermekes anyáknak járó kitüntetéseket. A gyermekvállalás fontosságáról beszédeiben is gyakran megemlékezett, és a kérdésnek a gyermek és a gyümölcs városának plébánosaként különös figyelmet szentelt.[43]

A város katolikus értelmiségének összefogását szolgálták a líceumi előadások, amelyet még Királymezey Tibor Révész István plébánossága idején alapított. Királymezey

37 Zsédely Gyula: *Kecskemét város múltjának katolikus vonatkozásai*, Kecskemét, 1961. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, V. 68. Kecskemét-Főplébánia vol. 91. 106.

38 *Nemzeti Újság* 1943. augusztus 24. 7., 1944. március 19. 4.; KK 1944. március 8. 3–4.; Kovács *i. m.* 33–35.; Balyi *i. m.* 51.

39 Uo.

40 BKMÖL IV. 1901/a 1937/ 95, 1938/167.

41 Emericana 1944. 126.

42 KK. 1938. május 10. 4.; KK 1940. november 11. 4.

43 KK. 1940. december 15.; SZEL KSH 39. doboz. Alkalmi beszédek. *Kérő szó a magyar gyermekért* c. beszédét az újságban is megjelentették. Vö. KK 1938. jún. 5. 5.

Tibor káplánja[44] segítségével vezető kortárs katolikus gondolkodókat, egyházi személyiségeket és közéleti szereplőket sikerült meghívni Kecskemétre, és az előadások keretében a legaktuálisabb kérdésekkel foglakoztak.[45] Az elszegényedő alföldi nép erkölcsi megújulása érdekében néplíceumokat és a Máriavárosban népmissziókat szervezett, mivel a szociális intézkedések sikeréhez elengedhetetlennek tartotta a szilárd erkölcsi alapot. A tanyai nép képzésére népszerűsítő előadásokról is gondoskodtak, és felkérésére a katolikus körben vezető katolikus férfiak tartottak előadásokat mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi ismeretekről.[46]

Kovács Sándor a katolikus öntudat megerősítése érdekében fontos eszköznek tartotta az egyházi tömegrendezvényeket is. A hagyományos húsvéti és úrnapi körmeneteken kívül számos alaklommal szervezett nagy ünnepségeket, amelyek egyben az újjászervezett egyesületek erejét is megmutatták. Az első nagyszabású rendezvény az 1930 szeptemberében megszervezett Szent Imre ünnepség volt.[47] Ezt követte 1933 pünkösdjén a kecskeméti főtéren, a nagytemplom előtt megrendezett egész napos kulturális program, amelynek lebonyolítását Póta Aladár kántorra és az egyesületek vezetőire bízta. A pontosan kidolgozott, reggeltől estig tartó műsor fő eseménye az esti előadás volt, amelyben színdarab, koncert, szavalókórus, 250 tagú vegyeskar és díszkivilágítás is szerepelt. A többezres tömeget vonzó eseményen a magyar rádió is részt vett, és egy órás helyszíni műsort közvetített, amelyben Kovács Sándor bevezető szónoklatát is sugározták.[48] A másik nagyszabású eseménysorozat az 1938-as kettős ünnep volt. A Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszushoz kapcsolódva Kecskeméten eucharisztikus napot szervezett, amelynek keretében egész Kecskemétet és a környező városokat is megmozgató körmenetet tartottak, Szent István király jubileuma alkalmából pedig a Szent Jobb érkezett Kecskemétre az aranyvonaton.[49]

Nemcsak a városi hitélet fejlesztésre volt gondja. A Kecskemétet övező hatalmas tanyavilág lelkipásztori ellátását hét pusztai lelkészség szolgálta, amelyhez tizenkét templom tartozott, és Bugacmonostor valamint Szentkirály kivételével mind vasút közelében voltak. Plébánosi működése során Hetényegyházán új lelkészséget alapítottak, Bugacmonostoron pedig a hívek önerejükből két templomot építettek. A hét pusztai lelkészséget az 1930-as egyházmegyei zsinat határozata alapján teljes plébániai jogkörrel ruházták fel, annak ellenére, hogy kánonjogilag csak egy plébánia volt Kecskeméten. A tanyai lelkészségek azért nem lettek teljesen függetlenek, mert a törvényhatósági bizottság azzal a feltétellel adta a fenntartáshoz szükséges javadalmi földeket, ha azok egyben maradnak, nehogy a pusztai templom az egyes tanyarészek elszakadási törekvéseinek kiindulópontja legyen. A pasztorációban igen tevékenyen segítették a plébánia munkáját a kecskeméti ferencesek és a piaristák, akik

44 Kovács Sándorral együtt végezte tanulmányait Bécsben. 1921-ben Kovács hathatós közbenjárására lett Királymezey Tibor kecskeméti káplán. 1939-ben a gödöllői várplébánia plébánosává nevezték ki, amelyre első helyen ajánlotta Hanauer István váci püspök. A jelöltről a kinevezés előtt, 1939 márciusában a kecskeméti főispántól kért információkat a minisztérium, amelyhez bizalmasan egy családfát is csatoltak. Ebből tudható, hogy anyai nagyanyja az újpesti származású Wieden Auguszta volt. KK 1933. május 6. 2.; BKMÖL IV. 1901/a. 1939/11, 1939/198.

45 KK 1933. május 6. 1

46 Szende *i. m.* 59.

47 KKN 1931. 123.

48 Szende *i. m.* 60. KK 1933. június 7. 1.

49 Szende *i. m.* 60. Sóber Péter: *Az 1938-as eucharisztikus nap Kecskeméten*, Múltbanéző, http://www.bacskiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmanyok/sope-01t–1.html; KK 1938. június 24. 4., június 29. 3–6., július 1. 1.

a hét pusztai lelkészi templomon kívül még két tanyai templomban, két iskolában és egy kultúrházban mondtak havonta két-két misét. A munkából kivették a részüket a Jézus Szíve Népleányai és az Angolkisasszonyok is, akik a tanyai leánykörök és egyesületek vezetésében működtek közre. A csalánosi erdő mellett felépítették a Szent József kultúrházat, ahol évenként asszonyok és lányok részére szerveztek lelkigyakorlatokat és családnapokat.[50]

A hívekkel való kapcsolat szorosabbra fűzését szolgálta a 12 ezer példányban megjelenő egyházközségi lap, a Katholikusok Lapja is. A sajtóorgánum kiemelkedett a váci egyházmegye katolikus sajtójából, és a sok erőtlen kezdeményezéssel szemben nemcsak a város, hanem a környék katolikus lapja is kívánt lenni, és a plébániához tartozó 60 ezer katolikus hitéletét akarta tudatosabbá tenni és elmélyíteni. A plébániai, egyesületi és egyházmegyei események mellett beszámolt a világegyház életéről is, tárgyalta a helyi közélet jelentősebb megmozdulásait és változatos témákban indított rovatokat, valamint jó gyakorlati érzékkel a vasúti menetrendet is közölte. A lap vezércikkeit nagyrészt mindig Kovács Sándor írta, amelyekben az egyház társadalmi tanításának szellemében fejtette ki álláspontját, és az erkölcsi megújulást bátran hirdető öntudatos cselekvésre szólított fel.[51] Az évek alatt a Katholikusok Lapja a térség egyik jelentős sajtótermékévé tudott válni.[52]

Kovács Sándor nagy olvasottsággal rendelkező, a teológiában jártas, kiváló szónok is volt. Prédikációiban a katolikus öntudat megerősítésére, a hitvalló életre, a családi élet tiszteletére és a család bátor vállalására buzdított. Sokáig emlékezetesek maradtak a természeti csapások idején mondott beszédsorozatai. Különösen nagy hangsúlyt helyezett az Eucharisztia tiszteletének megerősítésére, és minden hónap első vasárnapján külön szentségimádással egybekötött eucharisztikus beszédsorozatot tartott. Többezres könyvtárat gyűjtött, amelyet Szombathelyre is magával vitt. Retorikájában Prohászka Ottokár, Bangha Béla és Bőle Kornél szónoki fordulatait egyesítette magyaros szófordulatokkal.[53]

Hamar országos hírnevet szerzett. Már 1929-ben az országos nyilvánosság elé lépett. Október 5-én a Katolikus Nagygyűlés keretében a pesti Vigadó dísztermében összegyűlt nőknek tartott elmélkedést *A női világ és az Eucharisztia* címmel.[54] Többször szerepelt a rádióban is. 1930. június 22-én *A szeretet áldozata* c. beszédét közvetítette a rádió, amelyet a budai Koronázó templomban tartott. 1931. július 5-én szintén várbeli szónoklatát, 1933-ban pedig a pünkösdi szabadtéri ünnepség alkalmából mondott beszédét sugározták.[55] Ez különösen érdekes, ha figyelembe vesszük a korszak médiacézárjának, a Magyar Rádió korabeli elnökének, Kozma Miklósnak a katolikus klérushoz való hozzáállását. Kozma ugyanis nem szimpatizált az általa legitimistának tartott katolikus klérussal, ezért médiaszereplésüket sem támogatta, amellyel kivívta Czapik Gyula vehemens támadását.[56] Kovács Sándor írásait országos lapok is publikálták. Főesperesi előadásait sorozatban jelentette meg a *Papi lelkiség* c. lap, a Czapik Gyula által szerkesztett egyházpolitikai és lelkipásztori lapban, az *Egyházi Lapokban* pedig sorra jelentek meg eucharisztikus tematikájú írásai, beszédvázlatai.[57]

Az elismerések egymást követték. 1929-ben pálmonostori c. apáti címet nyert. 1930-ban aktív résztvevője volt a váci egyházmegyei zsinatnak. Az egyházmegye legnagyobb plébániájának vezetőjeként tagja volt az előkészítő bizottságnak, és Kovács Vince segédpüspökkel az igehirdetés témakör előadójának nevezték ki. Az ő javaslatukra került be a zsinati határozatok közé az igehirdetés színvonalának emelésére a homiletikai kurzusok megszervezése.[58] 1933-ban kiskunsági főesperessé nevezte ki Hanauer Árpád váci püspök, amelyről az országos lapok is hírt adtak.[59] Főespereskén rendszeres jogi és teológiai előadásokat tartott a kerület papságának a felmerülő aktuális kérdésekről.[60] 1937-ben XI. Piusz pápai prelátusi címet adományozott neki.[61] 1940. november 27-én ezüstmiséje alkalmából Horthy Miklós kormányzó a hitélet és a társadalmi élet terén szerzett kiváló érdemei elismeréseképp a Magyar Érdemrend Középkeresztjével tüntette ki, amelyet fényes ünnepség keretében a kecskeméti városháza dísztermében vett át.[62]

Kovács Sándor jó kapcsolatokat ápolt a korszak katolikus életének számos prominens szereplőjével. Első helyen kell említeni az egykor szintén piarista diák Czapik Gyulát, akihez régi barátság fűzte. Az *Egyházi Lapok* és a *Magyar Kultúra* egyik szerkesztőjeként, az Actio Catholica vezetőjeként, az Eucharisztikus Kongresszus szervezőjeként, majd veszprémi püspökként alapos rálátása volt a magyar papságra, és hatékony információs hálózattal rendelkezett a magyar klérus soraiban. Szerteágazó tájékozottságát és kapcsolatait a nunciatúra is igénybe vette, legalábbis erre utal, hogy 1937-ben a hajdúdorogi görög katolikus püspökség betöltése alkalmával Czapik Gyulát kérte meg a nuncius jelentéstételre, és a jelöltekről való információ gyűjtésére.[63] Czapik Gyulának kecskeméti kötődései is voltak, ugyanis első unokatestvére, Gömöry Ilona Kecskeméten élt férjével, Bérczy József ny. elemi iskolai igazgatóval, és Czapik gyakran felkereste Kecskeméten a családot.[64] Számos barátja is volt a városban, s mint a Korda Rt. igazgatója is többször járt Kecskeméten. Kovács Sándorral is évek óta bensőséges baráti kapcsolatot ápolt, aki többször meghívta előadást tartani a katolikus körbe.[65] Bizalmas kapcsolatuk bizonyítéka az a meglepően nyílt hangvételű levél, amelyben a kecskeméti katolikus élet nehézségeiről számolt be szigorúan

50 *Nemzeti Újság* 1943. augusztus 24. 7. *Nemzeti Újság* 1944. március 19. 4. KK 1944. március 8. 3–4. Kovács Sándor: *Világi apostolok Kecskeméten*. Vácegyházmegyei Papok Közlönye 1943/3. 33–35.; Beszélgetés a katolikus Kecskemétről; Balyi János: *Sándor püspök, a lelkipásztor*. Vácegyházmegyei Papok Közlönye 1944/3 50–52.

51 Szende *i. m.* 59.

52 Lénár Andor: *A katolikus sajtó néhány jellemzője a Váci Egyházmegyében Hanauer Á. István püspöksége (1919–1942) alatt*. In: „Alattad a föld, fölötted az ég…" Források, módszerek és útkeresések a történetírásban. Szerk. Balogh Margit, ELTE Bp., 2010. 175–177. A szerző kilenc lapot vizsgált tanulmányában.

53 KK 1944. március 8 3–4, Vasvármegye 1944. március 8. 3.

54 Vö. *Magyar Katolikus Almanach 1929*. 407–413.

55 KKN 1932. 28. SZEL KSH 21. doboz, Alkalmi beszédek. KK 1933. június 7. 1.

56 Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós*, PolgArt, Bp. 2000. 85–86.

57 Vö. Egyházi Lapok 1937. október, 295–8. 1937. november, 322–5. 1937. december, 350–55. 1938. január, 17–20. 1938. március–április, 93–4. 1939. július–augusztus, 210–3. 1939. szeptember 236–8.; PMKL Zimányi Gyula hagyatéka (IV.111) 6. doboz. Levelezés. Kovács Sándor.

58 Szende *i. m.* 61.

59 *Nemzeti Újság* 1933. augusztus 26. 6.

60 SZEL KSH 22. doboz. Főesperesi előadások.

61 VPKL Personalia, Kovács Sándor.

62 MNL OL K 27 Miniszterelnökségi levéltár, 1940. november 8-i minisztertanács jegyzőkönyve. 47.

63 Véghseő Tamás: *Miklósy István hajdúdorogi püspök utódlása*, in: Magyarország és a Római Szentszék (Források és távlatok) Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére. Gondolat Kiadó, Budapest–Róma, 2012. 333.

64 Czapik püspöki kinevezése kapcsán említették meg az információt a helyi kormánypárti lapban. Vö. KK 1939. július 30. 3.

65 KK 1943. május 14. 2.; Kecskeméti Lapok 1929. december 4. 1.

bizalmasan Kovács Sándor barátjának.[66] A levelet a Szív újság 1936. április 25-i számában megjelent cikk motiválta, amely a protestánsok gazdasági térnyeréséről szólt.[67] Kecskeméti vonatkozásban Kovács is első helyen a protestánsok térnyerését nevezte aggasztónak, és aggodalmát fejezte ki, hogy komoly kárt szenved a katolicizmus a város életében, ha az aktív protestáns tevékenységgel szemben nem tudja felvenni a versenyt, és a nehézkes tétlenséget nem tudja felváltani egy a társadalmat megmozgató programmal. Levelében kiemelte, hogy a protestánsok ügyesen gazdálkodnak, és nagybirtokok híján szabadabb és jövedelmezőbb vagyongazdálkodást tudnak folytatni. Előnyös kölcsönökkel a bérházakba fektettet beruházásokkal szilárd anyagi alapokat teremtettek, amely lehetővé tette új egyházi intézmények létrehozását úgymint a református tanítónőképző és a szeretetház felépítését. A hatalmas katolikus nagybirtokot bénító hatásúnak látta, amely a korabeli gazdasági körülmények között csekély jövedelmet hoz. Komoly problémának nevezte az egyházmegye hatalmas kiterjedését is, amely jelentősen korlátozza az egyházkormányzat hatékonyságát. Megemlítette még a tanyákon tapasztalható egyre gyakoribb áttéréseket, amelyet a diakonisszák misszós tevékenységének tulajdonított. Komoly nehézségként említette meg, hogy a végzettséggel rendelkező katolikus pályakezdők nem jutnak megfelelő állásokhoz.[68] A plébános értékelése különösen érdekes, mivel a számos eredmény ellenére és protestáns barátai dacára látta így a helyzetet 1936-ban. Czapik Gyulával való jó kapcsolatát bizonyítja továbbá az is, hogy közbenjárásának köszönhetően bíborosi kísérőként jelen lehetett a 20. századi magyar katolicizmus történetének legjelentősebb ünnepén. Kovács Sándor Joseph Van Roey belga bíboros prímás szolgálattevőjeként prelátusi díszben vehetett részt május 25-én a Hősök terén tartott ünnepi nyitó szentmisén, 26-án pedig a bíboros által celebrált közös ifjúsági szentmisén, Kray Pál balassagyarmati kanonok társaságában.[69] Kovács és Czapik 1938-ban Kecskeméten is találkoztak, ugyanis a Szent Jobb országjárása alkalmával Czapik Gyula kíséretében érkezett meg vonaton az ereklye a városba.[70]

Kovács Sándor szoros kapcsolatban volt a piaristákkal is, különösen Sebes Ferenc tartományfőnökkel, aki lelki atyja volt valamint Zimányi Gyula piarista provinciálissal és Tomek Vince későbbi provinciálissal és generálissal. Egy 1943-ban írt levélben, melyben összefoglalta életrajzát, megnevezte azokat az egyházi méltóságokat, akik jól ismerték őt és nagyra becsülték munkásságát. Czapik Gyulán kívül megemlítette Shvoy Lajos székesfehérvári és Scheffler János szatmári püspököt, valamint Gerinczy Pál premontrei perjelt és Boga Lajos kanonokot. A szerzetesrendek közül csaknem mindegyik jelentősebb rend tagjaival kapcsolatban állt: Endrédy Vendel zirci apáttal, Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapáttal, Niszler Teodóz főmonostori perjellel, Kühár Flórissal, Borbély István jezsuita provinciálissal, Somogyi Jenő egykori jezsuita provinciálissal, Révay Tiborral a Manréza igazgatójával, Schrotty Pál és Oslay Oswald ferencesekkel, Medgyes Dezsővel, a kapucinusok főnökével, Seres Bélával, a verbita tartományfőnökkel.[71]

66 A Czapik Gyulának írt levél Kovács Sándor hagyatékában maradt fenn így nem tudni, hogy valóban el is küldte-e és megőrzött belőle egy másolatot. Mindenestre sokat mondó, hogy a *Szigorúan bizalmas, csak magánhasználatra* szánt levéllel épp Czapik Gyulához fordult, „Kedves Gyula barátom!" megszólítással. SZEL KSH 1. doboz Kecskeméti iratok. Kovács Sándor levele, 1936.

67 Vö. *A Szív. A Jézus Szíve Szövetség heti értesítője,* 1936. április 25. 1.

68 SZEL KSH 39. doboz Kecskeméti iratok. A levél a tanulmány mellékletében közölve.

69 KK 1938. május 23. 1.

70 SZEL KSH 30. doboz. Fényképalbum 1939–1944. KK 1938. június 24. 4., június 29. 3–6., július 1. 1.

71 PMKL Zimányi Gyula (IV. 111) hagyatéka 6. doboz Kovács Sándor levele 1943. szeptember 14. 2v.

Több alkalommal is foglalkozott beszédeiben a szociális kérdéssel. A tanyai lelkészségeken keresztül ugyanis testközelből tapasztalhatta meg az égető társadalmi problémákat, és sürgette a felelős cselekvést a helyzet javítására. 1935-ben a Katolikus Egyletben megtartott előadássorozatra reflektálva a társadalmi reformokról a középosztály védelmében a következő véleményt fogalmazta meg: *A katolikus egyház sohasem félt a reformtól, sőt mindenkor sürgeti a reformot, hogy megújuljon a föld színe. Csak az a követelése, hogy ne kontárok, hanem elhivatottak vezessék a reformmunkát.* [...] *Nem lehet célja semmiféle kormányzatnak, de még elnéznie sem szabad, hogy a nemzeti élet legbiztosabb alapjai, a polgárok rendje lerongyolódjék, aztán hovatovább a mammutjövedelmű zsarnokok és nincstelen polgárok két, farkasszemet néző osztályára oszoljék az egész nemzet.*[72] 1935. november 12-én a Katona József Társaság ülésén *Tiborc alakja és a mai szociális kérdés* címmel tartott előadást, amelyben a szegények iránti felelősségre és az értük végzett munka égető szükségére hívta fel a hallgatóság figyelmét, és éles határokat szabott a társadalmi reformoknak: *Legyen szabad itt nekem hangos szóval kifejezést adni annak, hogy a szociális fejlődés megvalósítását magyar földön ne akarjuk elérni sem nemzeti szocialista, sem fasciszta diktatúrával és ne legyen kényszerülve se az egyház, se az állam arra, hogy a szociális érzéket és igazságosságot az orosz szovjet véres csillagának mumusként való mutogatásával korbácsolja ki az emberekből.*[73] 1936-ban a törvényhatósági bizottság gyűlésén Budavár visszafoglalására emlékezve a spanyol polgárháborúra utalva fejtette ki a baloldali szélsőségekkel szembeni hatékony fellépéssel kapcsolatos véleményét: *Mélységes megkönnyebbülés ezekben a nehéz időkben a pápa felhívása a bolsevista ellenes front megalkotására. Nekünk magyaroknak is egybeforrva kell fellépni a vörös világveszedelemmel szemben. Különösen fontos, hogy szociális irányú törvényjavaslatokkal igyekezzünk magunkhoz kapcsolni a munkásrétegeket.*[74]

A hivatásrendi mozgalmakkal kezdetben bizalmatlan volt. 1939 januárjában, amikor a KALOT megkezdte a szervezet decentralizációját, Nagy Töhötöm jezsuita, országos főtitkár levelet írt Hanauer István püspöknek, amelyben Kovács Sándor egyházmegyei KALOT igazgatói kinevezését kérte. A levélben kiemelte Kovács gazdag szervezői tapasztalatait, valamint, hogy önállóan igen szép parasztifjúsági mozgalmat indított meg, s hogy Kecskeméten mindenki tiszteli és szereti. Végül még hozzátette: „*mi magunk pedig különösen nagyra becsüljük értékes személyét*". 1939. március elején nevezte ki végül Kovácsot Hanauer István püspök a váci egyházmegye KALOT igazgatójává, azonban ezt, amint az Nagy Töhötöm későbbi leveléből kiderül Kovács Sándor nem fogadta kedvezően. A mozgalommal ugyanis kezdetben nem szimpatizált, sőt feszült viszony volt köztük. Az a kellemetlen helyzet alakult ki, hogy úgy tűnt ezzel a kinevezéssel szeretnék maguk számára megszerezni a köztiszteletben álló plébánost. Nagy Töhötöm szerint azonban eredményei, és parasztifjúsági szervezői munkája miatt őt tartották a legalkalmasabbnak a pozícióra.[75] Az érdemi munkát a dokumentumok tanúsága szerint azonban Nyúl Tóth Mihály kecskeméti fiatalember vállalta, aki egyben az egyházmegyei titkári pozíciót is betöltötte. Munkáját Kovács Sándor ellenőrizte és koordinálta. Közösen dol-

72 *A kecskeméti Katolikus Egylet 1935. évi közgyűlésén elhangzott elnöki megnyitó és záróbeszédek.* Kecskemét 1935. 9–11.

73 SZEL KSH 21. doboz, Alkalmi beszédek.

74 MTI Bizalmas értesítések, 1936. szeptember 15. 505.

75 VPKL KALOT-iratok, 1368/1939. Nagy Töhötöm levelei 1939. március 3., március 17.

gozták ki az évi munkarendet, amelyben a vezetőképzéseket, a programokat állították össze. Kiemelték a rendezvények élményszerűségének fontosságát. A tartalmi programot a KALOT négyes jelszava mentén dolgozták ki, amellyel a hitélet elmélyítését, a műveltség emelését, a magyar önérzet növelését és az életerős nép kinevelését akarták elérni. Központi gondolatként fogalmazták meg, hogy *„csak az a nép viharálló, amelyet hazájához nemcsak születése és kultúrája, hanem biztos anyagi megalapozottsága, háza és kis földje is köti."* Fontosnak tartották az olyan népbiztosítás megteremtését is, amely *„elsősorban nem a kár és halál esetére, hanem a család jövője számára végez tőkegyűjtést"*.[76] 1943 októberében KALOT-gyűlést szerveztek Kecskemétre, amelyen Kozár Gyula érdi népfőiskolai lelkész és Nagy Töhötöm tartottak előadást. Kovács Sándor az eseményről jelentést küldött Pétery József váci püspöknek. Nagy Töhötöm beszédével kapcsolatban megjegyezte, hogy a szónok higgadtan beszélt, és a pápai enciklikák alapján a hivatásrendiség fontosságát emelte ki a szélsőségekkel szemben. Elismerően nyilatkozott arról is, hogy Nagy Töhötöm a földkérdésben igen józan és mérsékelt álláspontot fogalmazott meg a bérlőszövetkezetek eszméjével. A találkozón egy, novemberre szervezendő gazdakurzus tervét is kidolgozták. A KALOT-tal kapcsolatban érdemes még megjegyezni, hogy 1943-ban kezdtek el építeni egy KALOT-népfőiskolát Kecskeméten, amely a huszadik volt az országban.[77]

Kovács Sándor méltóságából fakadóan, valamint plébánosi működése nyomán is a Horthy-kori Kecskemét úri középosztályának megbecsült és elismert tagja volt. Portréjára és közéleti tevékenységére tekintve mintha csak Móricz Zsigmond figurája elevenedne meg a Rokonok című, 1932-es regényből, amelyet az író egy kitalált alföldi város dzsentri elitjének bemutatásakor festett meg.[78] Kovács Sándor pozíciójából fakadóan részt vett a város vezetésében is és a törvényhatósági bizottság tagjaként befolyását fel is használta a katolikus érdekek képviseletére és sokat tett a kecskeméti szegényügy kezelésének érdekében is. Kiváló szónoki adottságai miatt gyakran kérték fel ünnepi köszöntőkre, számos alkalommal szónokolt a törvényhatósági bizottság díszgyűlésein, főként a városi tisztségviselők előléptetése, minisztériumi kinevezése és díszpolgári kitüntetése alkalmából. 1940. június 30-án például ő köszöntötte díszpolgárrá választásakor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba államtitkárrá kinevezett, egykori kecskeméti református főispánt, Fáy Istvánt.[79] Aktívan részt vett a város társasági életében, minden fontos városi és egyházi eseménynek kihagyhatatlan résztvevője volt. Gyakran kérték fel köszöntő megtartására a kecskeméti Kaszinó díszgyűlésein, illetve a különféle egyesületek társasvacsoráin. A helyi sajtó hozzáállása is tükrözte az elismerést. A

76 VPKL Actio Catholica, 744/1941. Egyházmegyénk évi programja és munkarendje 1940. november 6. Az iratcsomóban megtalálható a KALOT Központ 16–21. számú központi körlevele.

77 VPKL Kalot-iratok, 1943/6821.

78 Vö. Móricz Zsigmond: *Rokonok*. Európa Kiadó, Bp. 1981. 41. *„Ott volt a prelátus is. Óriási lila selyemszalagja kissé megfélemlítette őket, mert mint kálvinisták, féltek a katolikus papoktól. Beléjük nevelt érzés volt ez, úgy tudták, hogy a katolikus pap kiváltságosabb személy, mint a református. A nagybirtok, a nagy hatalom sugárzik belőlük, sőt a magasabb kultúra is. Pista egész este alig mert megszólalni a jelenlétében, mert félt, hogy valami parasztságot fog elkövetni, ellenben a prelátus olyan volt, mint egy reneszánsz-püspök, finom és előkelő, óriási gyűrűje volt, nagy gyémántköves gyűrű, s az arcán állandóan valami megbocsátó, vagy inkább elnéző, szelid mosoly. Akármit mondtak előtte, ezzel a mosollyal fogadta."* Kovács Sándor 1923-ban lett pápai káplán, 1937-ben pedig pápai prelátus. Móricz Zsigmond jól ismerte Kecskemétet, ezért sokan vonatkoztatták sorait a mindig mosolygó Kovács Sándorra.

79 SZEL KSH 21. doboz, Alkalmi beszédek.

kormánypárti Kecskeméti Közlöny, amely a kecskeméti katolikus élet minden apró eseményéről beszámolt rendszeresen ismertette beszédeit, karácsonyi, nagyböjti, húsvéti és pünkösdi prédikációit pedig gyakran hosszú idézetekkel kísérve közölte évről évre. A kecskeméti sajtó támogató magatartásáról később Szombathelyen is nagy hálával és megelégedéssel emlékezett meg.[80] Aktív közéleti szereplését ugyanakkor a napi pártpolitikától való távolságtartás jellemezte. A korabeli visszaemlékezések és méltatások szerint az egyházi és a közéleti ügyek intézésében – mind az egyháztanácsban, mind a törvényhatósági bizottságban – megfontolt és tárgyilagos véleményével tűnt ki, és elfogulatlanságával sok kényes kérdés gördülékeny megoldását segítette elő és sikerült sok ellentétet kiküszöbölnie.[81] A kecskeméti protestánsokkal is igyekezett békés viszonyt ápolni, bár intenzív térnyerésüket kritikusan szemlélte. 1937-ben köszönőlevelet írt Móricz Zsigmondnak, aki védelmébe vette a kecskeméti polgármestert, Kiss Endrét, amiért református létére a város összes iskolájába kereszteket helyezett el. [82]

Apátplébánosként gyakran megfordult a középosztály kedvelt társasági és pihenőhelyein. Budapesten járva többször kerített sort egy-egy vacsorára a Gellért szálló éttermében. Nem egyszer töltötte pihenését az Isteni Szeretet Leányainak impozáns anyaházában, amely Budapest egyik előkelő negyedében, a svábhegyi villanegyedben épült fel. Többször szervezett lelkigyakorlatokat a péceli lelkigyakorlatos házba, amelyet a Kecskeméten szintén jelenlévő Jézus Szíve Népleányai tartottak fönn Bíró Ferenc jezsuita vezetésével.[83] A lelkigyakorlatos ház programjai rendre megjelentek a *Nemzeti Újság* hirdetései között, és 1943-ban az egyik háromnapos lelkigyakorlaton a kormányzó felesége, Purgly Magdolna is részt vett menyével, Edelsheim Gyulai Ilonával.[84] Kovács Sándor nyaranta legszívesebben Abbáziát kereste fel, ahol az Icában lévő papi szanatóriumban töltötte pihenését. Észak-Erdély visszatérése után, 1942-ben pedig Szovátafürdőn pihent, ahol több kecskeméti ismerősével is találkozott.[85]

A törvényhatósági és országgyűlési választásokon a kormánypárt támogatója volt és mindent elkövetett, hogy a katolikusoknak számarányuknak megfelelő helyet biztosítson a város vezetésében. Plébánosi működésének kezdetén ugyanis az 1929-es törvényhatósági választáson a protestánsokhoz viszonyítva jóval kevesebb tagsági helyet sikerült megszerezni a katolikusoknak. Néhány évi szisztematikus munkával – ahogy volt szó már róla – munkatársai segítségével sikerült elérni a katolikusok mozgósítását. Az 1934 decemberében tartott helyhatósági választáson az ellenzék katasztrofális vereséget szenvedett és a reformátusok is kiszorultak a város vezetéséből. A harminc törvényhatósági helyből egy sem jutott református jelöltnek. A küzdelem hamarosan így a politika mezejéről átsiklott felekezeti térre, amelyet a kormánypárt szított. Végül Hetessy Kálmán református lelkész a törvényhatóság örökös tagja lett, és a felekezeti konfliktus cáfolataként az új tagot Kovács Sándor apátplébános köszöntötte, aki beszédében az igazságosság és a méltányosság alapján álló béke fontosságát emelte ki, valamint a reformátusok szere-

80 KK 1944. március 8. 3.

81 Szende *i. m.* 61–62.

82 Móricz Zsigmond: *A kálvinista kereszt.* Pesti Napló, 1937. április 4. 1–2. Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár, Móricz Zsigmond hagy. M100/1133. A levél a mellékletekben közölve.

83 Konkoly István: *Emlékezés Kovács Sándor megyéspüspökre.* Vasi Szemle 2013/2. 233.; BKMÖL IV. 1901/a 1938/167., SZEL KSH 30. doboz. Fényképalbum 1939–1944.

84 Gr. Edelheim Gyulai Ilona: *Becsület és kötelesség.* I. (1918–1944). Európa, Bp. 2001. 202.

85 BKMÖL IV. 1901/a 1942/395.

pét a város fejlődésében.[86] Az 1935-ös országgyűlési választáson kiélezett versenyben szoros eredmény alakult ki és csaknem ezer szavazattal a Független Kisgazdapárt nyert a kormánypárttal szemben. A parlamentbe így Eckhard Tibor kisgazdapárti és Zsitvay Tibor kormánypárti jelölt került be, de több mint háromezer szavazatot sikerült szereznie Héjjas Ivánnak is, amely a jobboldali radikálisok, a fajvédők és a nehéz helyzetű fiatalok számottevő jelenlétét tükrözte.[87]

A kormánypárt érdekében a legtöbbet az 1939-es országgyűlési választások alkalmával tett. A választáson ugyanis a titkos szavazás és az erős nyilas mozgósítás a szélsőségek előretörésével fenyegetett. A püspöki kar körlevelet is intézett a katolikusokhoz, amelyben megfontoltságra és a keresztény alkotmányosságra hívta fel a figyelmet. A püspökök a kereszténypárti pap-jelöltek mellett a kormánypártiaknak is megadták az engedélyt az induláshoz. Kovács Sándor 1939 májusában a választásokra készülve tagja volt annak a bizottságnak, amely Budapesten a Külügy- ill. a Pénzügyminisztériumban felkereste gr. Csáky István külügyminisztert és Szász Lajos pénzügyi államtitkárt, hogy felkérje őket a kecskeméti kormánypárti képviselőjelöltség elfogadására.[88] Ezzel párhuzamosan jelentős akció indult a Kisgazdapárt egyházi elismerése érdekében, valamint a kisgazdapárti papok indulásáért ugyanis az 1932-es választáson a prímás még megtagadta az egyházi támogatást. Gaál Gaszton halála után Eckhardt Tibor komoly lépéseket tett Tóth Tihamér veszprémi püspöknél és Serédi Jusztinián hercegprímásnál Varga Béla balatonboglári plébános indulása érdekében. Varga Bélát a kecskeméti kerületben szerette volna indítani a párt, amely ellen azonban május 1-én a Magyar Élet Pártja helyi vezetői részéről akció indult. Serédi prímásnál tiltakoztak, azzal az indokkal, hogy a kecskeméti katolikusok a MÉP-et támogatják, és kérték a prímást, hogy akadályozza meg a balatonboglári plébános jelölését. A levelet Kovács Sándor apátplébános írta alá, és azt Esztergom főispánja, Radocsay László is támogatta. A kecskemétiek tiltakozására Serédi először nem is engedélyezte Varga jelölését arra hivatkozva, hogy a Vatikán által jóváhagyott keret már betelt a kereszténypártiak engedélyezésével. Eckhardt kitartó közbenjárására Varga végül indulhatott a választáson azzal a feltétellel, hogy lemond plébániájáról. Varga Béla a kisgazdapárt Somogy megyei listáján jutott be a parlamentbe, Kecskeméten pedig Révész Lászlót választották meg a Kisgazdapárt képviselőjeként. A kormányzópárt fölényes győzelmet aratott, azonban Csáky István külügyminiszter a soproni mandátum érdekében visszalépett, s így a város kormánypárti képviselője Szász Lajos pénzügyminisztériumi államtitkár lett.[89]

Kovács Sándor közéleti működésének köszönhetően tehát számos befolyásos ismerősre és barátra tett szert mind a helyi politikai elit mind pedig a kormányzat vezető tisztségviselőinek körében. Fontos kapcsolatok szövődtek a gimnáziumépítést követő

86 Miklós Péter: *Ideológiai és politikai tendenciák egy vidéki lap hasábjain a Horthy-korszakban.* In: Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról. Szerk. Miklós Péter. Belvedere Meridionale, Szeged, 2010. 262.

87 Miklós Péter *i. m.* 264.

88 KK 1939. május 7. 1, 4.

89 Prímási Levéltár, Esztergom (továbbiakban EPL) EPL 1939/4270. *A püspöki kar tanácskozásai: a magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919–1944.* szerk. Gergely Jenő, Gondolat, Budapest 1984. 46. Miklós Péter *i. m.* 268.; Varga Zoltán: *Révész László és a Független Kisgazdapárt választási sikere Kecskeméten (1939).* In: Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról. Szerk. Miklós Péter. Belvedere Meridionale, Szeged, 2010. 78. A levél mellékletben közölve.

adósságrendezés idején is a pénzügyminisztérium és a közigazgatás más hivatalnokaival, és gyakran kérték fel esketőnek is. Ő volt jelen például Szász Lajos pénzügyminisztériumi államtitkár titkárának, Schmidt Ádámnak az esküvőjén, de ő adta össze Fórián Szabó László diplomatát is feleségével.[90] A politikai elithez fűződő kapcsolatait Nyisztor Zoltán is kiemelte visszaemlékezésében, amelyek szerinte a háború után komoly tehertételt jelentettek Kovács számára, és ez indította arra, hogy 1945-ben elvállalja a Szovjet–Magyar Baráti Társaság elnöki tisztét Szombathelyen. Nyisztor megemlítette, hogy jó kapcsolatban volt Imrédy Béla miniszterelnökkel és Reményi-Schneller Lajos miniszterrel is.[91]

A bizalmas politikai kapcsolatok vizsgálata azonban annak ellenére sem könnyű feladat, hogy Kovács Sándortól terjedelmes hagyatékot őriz a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár. 1949 előtti levelezéséből ugyanis csak töredékek maradtak fenn, az ezután következő terjedelmes levelezése azonban arra enged következtetni, hogy korábbi levelezése is gazdag és szerteágazó lehetett, amelyet gondosan őrzött is, azonban a diktatúra kiépülésével a házkutatásoktól való félelem miatt megsemmisíthették. A kecskeméti plébánia archívumában sem található számottevő iratanyag, mivel 1944 októberében, a város katonai kiürítésekor az irattár és vele együtt az utolsó, 1929-ben kezdett Historia Domus is eltűnt, ill. megsemmisült.[92] Sajnos a Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium korabeli iratanyaga is elpusztult, így Fáy István államtitkár félhivatalos levelezése sem áll rendelkezésre. Több levele megmaradt azonban a kecskeméti polgármesterek és főispánok félhivatalos iratanyagában, amelyek főként gratulációk és üdvözletek, azonban néhány protekciós irat is található köztük. Nem szerepel azonban tőle származó levél sem Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának, sem pedig Szász Lajos államtitkári iratai között.[93]

Politikai kapcsolatai közül első helyen kell kiemelni a református Szász Lajost, aki 1935-től a Pénzügyminisztériumban a költségvetési osztály vezetője volt, majd 1937 és 1942 között négy kormányon keresztül pénzügyi államtitkár. 1936-ban a költségvetési és zárszámadási jog magántanára lett, 1939-ben pedig a Magyar Élet Pártja listáján Kecskemét országgyűlési képviselőjévé választották, amelyben Kovács Sándornak is szerepe volt. Szász a Vitézi Szék kormánykiküldöttje és a Pest-környéki református egyházmegye gondnoka is volt, és prominens tagja a Horthy-korszak egyik titkos társaságának, az Etelközi Szövetségnek. 1942 októberétől 1944. március 22-éig közellátásügyi tárca nélküli miniszter volt, és a kormánypártban a németbarát politika képviselője.[94] Kovács Sándor másik jó barátja a szintén református balásfalvi Kiss Endre volt, aki 1934-ben

90 Schmidt Péter szíves közlése.; Vö. Tiszaugi Szabó Tamás: *Hősök és áldozatok. Katonák, papok, polgárok, vitézi rend.* Kecskemét, Magánkiadás, 2006. 205.

91 Adriányi Gábor – Csíky Balázs: *Nyisztor Zoltán.* Argumentum Kiadó, Bp. 2005. 362. Vö. MTI Napi Hírek, 1945. augusztus 10. Az egyesületi elnökség híre a TASZSZ, szovjet távirati irodától származott.

92 Zsédely *i. m.* 209.

93 Vö. Pénzügyminisztérium iratai, Államtitkárok félhivatalos iratai. MNL OL K 285. 5.cs. 22. tétel; Pest megyei Levéltár IV. 401-a Főispáni bizalmas iratok

94 Szász Lajos 1888-ben Szatmárnémetiben református családba született. Jogi diplomát szerzett. Beregszászon pénzügyi gyakornok, 1919-től a pénzügyminisztérium munkatársa volt. A német megszállás után a Sztójay-kormány iparügyi, kereskedelmi és közlekedésügyi minisztere. A Szálasi-kormányban elvállalta a kereskedelmi- és közlekedésügyi minisztérium vezetését, és a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének elnöki tisztét is betöltötte. 1946-ban népbírósági perben halálra ítélték és kivégezték. A per során tanúként beidézték Kovács Sándort is, annak bizonyítására, hogy Szász Lajos 26 vend pap kiszabadítása érdekében járt közben. A püspök részvételével kapcsolatban további forrás jelenleg nem ismert. *Magyar Életrajzi Lexikon* ad vocem.

lett Kecskemét polgármestere. Polgármestersége idején sokat tett a város gazdasági életének fellendítése érdekében. Rendszeressé tette a gyümölcskiállításokat és támogatta az idegenforgalom és a gyümölcsexport fellendítését. Ő tette idegenforgalmi központtá Kecskemétet és Bugacot és kezdeményezésére rendezték meg először a „Hírös hetet". Számos mezőgazdasági és infrastrukturális fejlesztést vitt végbe. 1938-ban Kecskemét főispánjává nevezték ki.[95] Kovács Sándor rendszeres kapcsolatban állt továbbá a katolikus egyháztanácson keresztül Liszka Bélával, aki 1938-tól a város polgármestere lett, valamint Szabó Iván főgondnokkal, felsőházi taggal is, akiről már korábban esett szó.[96] Jól ismerte a református Fáy István főispánt is, aki 1920-tól Kecskemét város főispánja volt és párhuzamosan hosszabb-rövidebb időre a csanádi, a debreceni és a hajdúsági főispáni hivatalt is viselte. 1938-ban Pest vármegye élére került, majd 1939 szeptemberében a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkárává nevezték ki.[97] Kecskemét város befolyásának illusztrálására fontos megemlíteni még két személyt. Elsőként Zsitvay Tibort, aki az Egységes Párt kecskeméti szervezetének alapítója volt, majd 1922-től Kecskemét országgyűlési képviselőjévé választották, és a képviselőház elnöke lett. Bethlen István kormányában, majd az azt követő Károlyi-kormányban az igazságügyi tárca vezetője volt. Fontos szerepet vitt az Etelközi Szövetségben is. 1938 novemberében Imrédy Béla miniszterelnök diktatórikus törekvései miatt 61 társával együtt kilépett a kormánypártból, ami hamarosan a miniszterelnök bukásához vezetett.[98] A másik jelentős személy a kecskeméti születésű Faragho Gábor későbbi vezérezredes, aki 1932–1935-ig a kecskeméti tüzérek parancsnokhelyetteseként a városban teljesített szolgálatot. 1940-1941-ig moszkvai katonai attasé volt, majd a Honvédelmi Minisztérium Elnökségének vezetője lett. 1944. október 16-ig a csendőrség, júliustól pedig a rendőrség felügyelője is volt.[99] 1944. szeptember 28-án vezetésével indult Moszkvába a fegyverszüneti delegáció. Kapcsolatukat bizonyítja az a levél, amelyet Kovács Sándor írt neki 1953-ban, röviddel Faragho halála előtt, s amelyben Kovács a nővére halála

http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC14240/14553.htm, *Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945*. s. a. r. Perneki Mihály, Kossuth Kiadó, 1983. 249. *A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt.* Szerk. Karsai László, Molnár Judit. Budapest, 2005. 556.

95 Kiss Endre 1886-ban született. Ősi kecskeméti nemesi családból származó ügyvéd. Az első világháborús frontokon alapozta meg a tisztikarhoz fűződő kapcsolatait. 1919-ben Horthy környezetéből tért vissza Kecskemétre, majd a Tanácsköztársaság bukását követően megindította a kormánypárti Kecskeméti Közlöny című lapot, amelynek 1925-ig a főszerkesztője volt. 1925-ben tiszti főügyésznek választották. 1944 áprilisától a Közellátási Hivatal államtitkára lett. A háború után a népbíróság súlyos börtönbüntetésre ítélte. Péterné Fehér Mária: *Kecskemét polgármesterei 1848–1950*. Kecskemét, 1996. Kecskeméti Közlöny 1944. április 3. 5.; Rigó *i. m.* 42.

96 Liszka Béla 1895-ben született Kecskeméten. Városi aljegyző volt, majd 1937-ben a város tanácsnoka lett. 1944-ben fogadta a német megszálló katonákat, október 20-án esküt tett a Szálasi-kormányra. Rigó *i. m.* 43. Vö. 28. lábjegyzet.

97 Fáy István 1881-ben született református családba Pozsonyban. Jogi végzettséget szerzett. A Johannita lovagrend tagja és a Magyar Érdemkereszt középkeresztjének tulajdonosa volt. Kecskemét 1940-ben díszpolgárrá választotta. *Magyar Országgyűlési Almanach 1939–1944*. 606.7.

98 Zsitvay Tibor (1884 –1969.) az 1939-es választásokon a Keresztény Nemzeti Függetlenségi Párt jelöltjeként sikertelenül indult. 1944-ben, a német bevonulás után Visegrádon bujkált a németek elől. 1945-ban letartóztatták, azonban sikerült nyugatra menekülnie és Svájcban telepedett le. Gyenesei, *i. m.* 184.

99 *Kecskeméti Életrajzi Lexikon:* http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Bacs_kiskun_megye/pages/Kecskemeti_eletrajzi_lexikon/005_d_g.htm

alkalmából küldött részvétnyilvánítást köszönte meg.[100] Fontos megemlíteni még két kecskeméti származású vezető tisztviselőt is: Csorba Gáspár pénzügyigazgatót és vitéz balásfalvi Kiss László nyugalmazott altábornagyot, a szombathelyi hadtest parancsnokát, akik hosszú évekig teljesítettek szolgálatot Szombathelyen.[101]

Horthy kormányzóval kapcsolatos baráti kapcsolatáról közelebbi információt Gergely Jenő értesülésén kívül egyelőre nem tudni, és arra sem sikerült közvetlenebb bizonyítékokat találni, hogy Kovács Sándor Horthy Miklós kenderesi kártyapartnere lett volna.[102] A kormányzó ugyanis nem emlékezik meg róla emlékirataiban, és Edelsheim Gyulai Ilona sem említette meg visszaemlékezésében Kovács Sándort. A kormányzói kabinetiroda iratai között sem található Kovács Sándortól származó dokumentum, és a 2017-ben felbukkant kormányzói vendégkönyvben sem található meg az aláírása, amely 1942 februárja és 1944 szeptembere között tartalmazza a kormányzó vendégeinek bejegyzéseit.[103] Számos tényezőt fel lehet azonban sorolni Horthy Miklóssal kapcsolatban, amelyek megerősíthetik a Gergely Jenő által leírtakat.

Elsőként meg kell említeni, hogy a Horthy család az év folyamán valóban különböző helyeken tartózkodott. A telet a királyi palotában, a tavaszt és az őszt a gödöllői kastélyban töltötték. Miután újjáépült a kenderesi kúria általában nyár elején felkeresték a családi birtokot is úgy időzítve, hogy vagy a kormányzó születésnapján június 18-án vagy aratáskor már ott legyenek. Augusztus első vagy második hetében aztán Gödöllőre utaztak, ahol a reggeli lovaglás és a délelőtti hivatalos program után a délután volt a kötetlen beszélgetések, az este pedig a vacsorák és az azt követő bridzspartik ideje. Ezeket az alkalmakat használta fel a napi politikától távolságot tartó kormányzó a bizalmas politikai egyeztetésekre. A kormányzói kabinetiroda a kormányzónál tett látogatásokról naplót vezetett, amely azonban csak az 1923–1930 közti időszakból maradt meg.[104] Kovács Sándor egyik fennmaradt levelében található azonban egy utalás gödöllői tartózkodásáról. 1938. augusztus 27-én Kiss Endre főispánnak írt levelében említette meg, hogy abbáziai nyaralásából hazatérve augusztus 30-án átutazik Vácról Gödöllőre. Nagy valószínűség szerint a kormányzót látogatta meg, de erre vonatkozó részlet nem szerepel a levélben. Ezzel kapcsolatban fontos megemlíteni még egy nem elhanyagolható momentumot. Kovács látogatását követő pár hónapra Királymezey Tibort, Kovács Sándor káplánját prezentálta a kegyúri jogokat gyakorló gödöllői koronauradalom a gödöllői várplébániára. Királymezeyt végül 1939-ben nevezte ki Gödöllőre plébánosnak Hanauer püspök.[105]

100 Faragho Gábor (1890–1953.) 1945. július 21-ig az Ideiglenes Nemzeti Kormány közellátási minisztere volt, majd nyugdíjazták. Visszavonult a politikai élettől, ellenállási érdemeiért meghagyott Kecskemét melletti birtokán gazdálkodott haláláig. 1951-ben megvonták nyugdíját, és ki akarták telepíteni. Puskin volt budapesti szovjet követ közbenjárására azonban lakóhelyén maradhatott. Vö. Tiszaugi Szabó Tamás *i. m.* 142. http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/biograf/faragho_g.htm

101 Vasvármegye 1944. április 18. 2.

102 Vö. 2. lábjegyzet

103 Vö. MNL OL K 589; https://collectorism.com/item/47426

104 Olasz Lajos: *A kormányzó-kultusz alakulása a második világháború időszakában (1938–1944)*. In: Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról. Szerk.: Miklós Péter. Belvedere Meridionale, Szeged, 2010. 354, 362.; Csíki Tamás: *Egy uradalom végnapjai. A gödöllői koronabirtok*. Debrecen, 2012. 164. 165. 169.; Edelsheim Gyulai Ilona *i. m.* 202.; Vö. MNL OL K 589.

105 BKMÖL IV. 1901/a, 1938/161. Csíki Tamás: *Kegyúri konfliktusok a gödöllői koronauradalomban a két világháború között*. Egyháztörténeti Szemle 2010/4. http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/csikitamas.htm

A másik fontos tényező, hogy Horthy kormányzó jó kapcsolatokat ápolt Kecskeméttel. A Nemzeti Hadsereg megalakulásában ugyanis számos kecskeméti is részt vett és egyik leghűségesebb katonája a kecskeméti Héjjas Iván volt. Horthy továbbá méltányolta azt a ragaszkodást is, amellyel Kecskemét lakossága melléállt bizonytalan legitimációja közepette. A város lakói már 1919. november 23-án a nemzeti hadsereg november 16-i, budapesti bevonulása alkalmából üdvözlő táviratot küldtek a fővezérnek. Hamarosan azonban megjelent az a memorandum, amely a szentkirályi ellenforradalmárok által elkövetett gyilkosságok kivizsgálását és a tiszti különítményesek lefegyverezését követelte. Ez komoly csalódást sokaknak a városban, Horthy ezért a tiszti különítmények iránti töretlen bizalmának kifejezésére, amelyre kormányzóválasztás során is igényt tartott valamint Kecskemét támogatásáért viszonzásul 1920. február 7-én meglátogatta Kecskemétet.[106] Horthy ezt követően aztán számos alkalommal – egy helytörténész szerint szám szerint tizenegyszer – kereste fel az alföldi várost, amelyet Héjjas Iván a kormányzó megválasztásának húszéves évfordulóján Horthy leghűségesebb városának nevezett. Leggyakrabban a kohároszentlőrinci téli vadászatokra érkezett Kecskemétre, de jelen volt 1926-ban a tanyai iskolák, 1930-ban a református tanítónőképző, majd pedig a Budapest-Szeged betonút átadásánál is.[107]

Az is tény, hogy Horthy jó kapcsolatokat ápolt a katolikus klérus számos tagjával, felesége katolikus volt, és fiának is katolikus felesége lett. Edelsheim Gyulai Ilona visszaemlékezése szerint a kormányzó liberális szellemiségű reformátusként rokonszenvezett a katolikus vallással, és különösen a csendes misék gyakoroltak rá nagy hatást. Gyermekeit Bécsben az Augustineum növendékeiként, Czapik Gyula és Luttor Ferenc tanították magyar tanterv szerint, és a számos ellentét dacára Serédi Jusztinián hercegprímással is rendszeres és szívélyes kapcsolatban állt.[108]

Kovács Sándor Horthyval kapcsolatos hozzáállásának vizsgálatához fontos forrást jelent továbbá a korabeli kecskeméti sajtó, amely Kovács Sándor több, Horthyval kapcsolatos megnyilatkozását is megőrizte, valamint minden évben beszámolt a plébános által Horthy születésnapján és névnapján celebrált ünnepi hálaadó szentmiséről. Ez utóbbi azonban – a legitimista nyugati területeket leszámítva – általános gyakorlat volt az országban, és a város többi templomában is tartottak hálaadó istentiszteleteket.[109] A kormányzóhoz és családja tagjaihoz köthető beszédek már érdekesebb momentumnak tűnnek, azonban nehéz eldönteni ezekről a beszédekről, hogy Kovács Sándor a családhoz fűződő barátsága miatt vállalta a szónoklatokat, vagy pedig azért, mert a városi közgyűléseken az ő szereplésével akarták emelni az esemény rangját. Kovács Sándor 1938 májusának elején a város szombati közgyűlésen indítványozta, hogy a kormányzónak április 3-án elmondott rádióbeszédére válaszul, amelyet az Anschluss után feltörő ag-

106 Gyenesei József *i. m.* 179–180.; Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*. Bp. 1978. 126–27.; Romsics Ignác: *A Duna-Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–19-ben*. Bp. 1982. 100–104, 181–182.

107 Tiszaugi Szabó Tamás: *Ismét kecskeméti személyek. Kecskeméti történetek és egyéb krónikák*. Kecskemét, Magánkiadás, 2003. 153–154.; BKMÖL Törvényhatósági Bizottság jegyzőkönyvei, 1940. március 9. 1940. október 69, 71. Vö. Kecskeméti Közlöny Naptára 1930. 53. 1931. 126.

108 Edelsheim Gyulai Ilona *i. m.* 50–52, 89, 90. 201–202; Horthy Miklós: *Emlékirataim*, Estoril, 1953. 69.; Salacz *i. m.* 176, 177.; *Serédi Jusztinián hercegprímás feljegyzései 1941–1944*. s. a. r. Orbán Sándor, Vida István, Zrínyi Kiadó, Bp. 1990. 39.; Csíky Balázs: *Serédi Jusztinián hercegprímási tevékenysége* (Doktori disszertáció) 2010. 308–310.

109 Kecskeméti Közlöny 1943. június 13. 1.; KKN 1932. 27, 1938. 98.

godalmak lecsillapítására mondott küldjenek üdvözlő táviratot Horthynak. Felszólalásában a következőképpen jellemezte a kormányzót: *Micsoda csillagtalan vaksötét éjszaka szakadt ránk! És akkor dél felől... éppen onnét, honnét négyszáz évvel ezelőtt tűz és kárhozat jött...hajnal csillag lépett fel a koromsötét égboltra...csak egy név...amelyet a vörös terror alatt nyögő magyar véreink suttogva mondogattak...egy név, amelyet az anyák imádság közben emlegettek...ez a név, a színtiszta magyar vérnek, kemény gerincű, biztos látású hősnek neve: Horthy Miklós fővezér! Az Alföld gyermeke...az alföldi magyarok között Isten akaratából, s már a nemzetgyűlés törvényes formái előtt a szabadításért váró magyar nép lelkéből lett fővezérünk, kormányzónk, atyánk, biztonságunk és békességünk.*[110] 1942-ben, Horthy István halálakor őt kérték fel az augusztus 28-án tartott rendkívüli közgyűlés szónokának, amelyet a kormányzóval való együttérzés kifejezésére hívtak össze. A gyászbeszédben méltatta az elhunyt hadi érdemeit, az *„Európa keresztes háborújában"* való önkéntes részvételét, és végezetül a gyászoló kormányzó képét emelte ki, aki a tragikus veszteség ellenére is rendületlenül szolgálja népét, hogy *„nemzetének hajóját viharzó tengeren keresztül a békés magyar élet boldog vizeire vezesse"*.[111]

Mindezek ellenére sajnos eddig nem sikerült találni sem egy baráti levelet, sem egy közös fotót, amely egyértelműen utalna bizalmas kapcsolatukra. Valószínű azonban, ha személyesen nem is ismerték egymást, kecskeméti barátai révén a kormányzó első kézből értesülhetett Kovács Sándor lojalitásáról és plébánosi működéséről, s feltételezhető, hogy közgyűlési felszólásainak híre is eljutott Horthyhoz, s mindezek nyomán érthető, hogy miért is ragaszkodott annyira személyéhez az 1944-es püspöki kinevezések alkalmával.

Kovács Sándor az ország háborús szerepvállalásával kapcsolatban is többször megszólalt, és becsületes helytállásra, áldozatvállalásra és a kommunizmussal szembeni védekezésre való buzdítás mellett az engesztelés fontosságára helyezte a fő hangsúlyt. 1941-ben a kecskeméti Mária városban elindították a tüzérek országos örökimádó, fogadalmi és hálatemplomának építését, amelyet az országban elsőként óvóhellyel együtt terveztek, a templom kriptáit pedig elsősorban a világháborúk hősi halottainak sírhelyéül szánták.[112] 1942. október 4-én a 30. Katolikus Nagygyűlés egyik fő szónokaként, a Szent István Bazilikában a férfiaknak tartott eucharisztikus elmélkedés keretében a következőket hangsúlyozta hallgatóságának: *„Krisztus azt várja tőlünk, hogy a pokollá vált világ megváltásában munkatársai legyünk, hogy életünk engesztelő áldozat legyen. A mindennapi élet szenvedéseit felajánlani Krisztusnak. Ezt a szerencsétlen világot, s benne a boldogtalanná lett embert csak Krisztus keresztjével egyesített szenvedés mentheti meg."* A beszédet később nyomtatásban is megjelentették, *Uram kihez menjünk* címmel. A füzetet hálából a budapesti szónoklatán való részvételéért elküldte balásfalvi Kiss Endre református főispánnak is.[113]

Kovács Sándor kecskeméti működését összegezve elmondható tehát, hogy elődje nyomdokain haladva sokat tett a katolikus befolyás megerősítéséért, és a két világháború közti katolikus reneszánsz kecskeméti kivirágzásáért. A hatalmas plébánia kormányzásával egyben nagy gyakorlatot is szerzett, és rengeteg, az ország más területein is fennálló

110 KK 1938. május 5. 4–5.

111 BKMÖL ThBJ 1940. augusztus 28.

112 *Nemzeti Újság*, 1944. március 19. 4.

113 Kovács Sándor: *Uram kihez menjünk? Az XXX. Országos Katolikus Nagygyűlésen elhangzott beszéd 1942. október 2–8*. Actio Catholica, Bp. 1942. 116–117.; BKMÖL IV. 1901/a 1942/686.

problémával találta szembe magát, amelyekre számos hatékony kezdeményezést sikerült elindítania. Közéleti szerepvállalásával, valamint lojális magatartásával felekezettől függetlenül számos jóakarót szerzett, akik nem maradtak hálátlanok a későbbiekben sem.

SZOMBATHELYI PÜSPÖKI KINEVEZÉSE

Az 1944-es püspöki kinevezések előzményei 1942-ig vezetnek vissza. 1942. május 20-án hunyt el ugyanis Zichy Gyula kalocsai érsek, majd pedig 1943. január 28-án Szmrecsányi Lajos egri érsek. A megüresedett érseki székeket 1943. május 7-én töltötte be XII. Piusz pápa, és Kalocsára Grősz József szombathelyi püspököt, Egerbe pedig Czapik Gyula veszprémi püspököt nevezte ki. Közben 1943 nyarára Sztojka Sándor halálával megüresedett a munkácsi görög katolikus püspökség, majd pedig Glattfelder Gyula halálával a csanádi püspöki szék is. Így négy püspökség várt betöltésre. A Szentszék a háborús viszonyokra való tekintettel a püspöki székek betöltéséig azonnal apostoli kormányzókat nevezett ki, amely gyakorlatot azonban a káptalanok esetleges jogvesztéstől tartva, aggódva vettek tudomásul.[114]

A püspöki székek betöltése azonban a kormány, a hercegprímás és a nuncius közötti véleménykülönbségek, valamint Róma 1943. szeptember 10-i német megszállása miatt egészen 1944. március 7-éig elhúzódott.

A veszprémi és a szombathelyi püspöki szék betöltésével kapcsolatos tárgyalások és előzetes informálódások már az érseki kinevezések után hamarosan megkezdődtek. A magyar kormánynak az 1927-es intesa semplice biztosított jogot a püspöki kinevezésekbe való beleszólásra, amely azonban csupán az egyházzal szemben nagyvonalú államnak adott szentszéki engedmény volt, és két hónapos határidővel adott felterjesztési lehetőséget a kormánynak.[115]

A tárgyalásokkal kapcsolatos forrásokat jelenleg főként a Prímási Levéltár dokumentumai, valamint korabeli visszaemlékezések és naplók jelentik tekintettel arra, hogy a Vatikáni Titkos Levéltár korabeli iratai még zárolva vannak. A legkorábbi adatot Esty Miklós, Serédi Jusztinián hercegprímás közvetlen munkatársának naplója szolgáltatja, amelyet a Szent István Társulat Irattára őriz. Eszerint 1943 májusának végén Angelo Rotta budapesti nuncius Géfin Gyula szombathelyi vicerektor nevét említette meg a veszprémi püspöki székre. Esty azonban a jelöltet nem tartotta megfelelőnek, mivel nem találta vonzónak a szombathelyi szellemet.[116] A kinevezések ügye feltehetően felmerült

114 SALACZ *i. m.* 182–83. EPL 9369/1944. Esty Miklós naplója szerint Grősz József kérte ezt a megoldást. Tartott ugyanis Rogács Ferenc nagyprépost káptalani helynöki kinevezésétől rátermettsége és felkészültsége miatt, és a júliusban elkészülő szombathely-szöllősi templom felszentelése miatt. Esty Miklós naplója 1943. június 14. 24 r. Az Esty Miklós 11 doboznyi hagyatékának részét képező naplót (a továbbiakban: EMN) a Szent István Társulat őrzi. A jelenleg gépelt formában lévő forrást valószínűleg egy kéziratos változatról gépelte át Esty Miklós. Ezúton szeretném megköszönni Sarbak Gábornak és Sajgó Krisztiánnak, hogy lehetővé tették a hagyaték kutatását.

115 SALACZ i.m. 213.

116 EMN 1943. május 24. Géfin Gyula neve már 1942-ben is felmerült a váci püspöki szék betöltése kapcsán, és Rotta nuncius második helyen ajánlotta. Vö. SALACZ *i. m.* 182. Géfin neve később is felmerült, és 1948 őszén régi barátja, Mindszenty József hercegprímás javasolta segédpüspöki kinevezését Veszprémbe Bánáss László püspök mellé. Vö. MNL OL M-KS-276. f. 67. cs. 214. őe. 67.

Horthy kormányzó májusi látogatása alkalmával is, amikor Serédi hercegprímást kereste fel gerecsei villájában. A Gerecsén töltött délután során ugyanis a prímás és a kormányzó kikocsikázott a maróti gyümölcsös megtekintésére. Az út során a kormányzó felesége külön kocsiban utazott, a két vezető méltóság pedig idegen nyelven társalgott, hogy a kocsis ne érthesse négyszemközti megbeszélésüket.[117] A látogatás után Esty személyesen beszélt Serédivel, aki szóbahozta a püspöki kinevezések kérdését is. Azon a véleményen voltak, hogy nincs igazán alkalmas jelölt. Géfin Gyula jelölését a prímás nem támogatta, mert nem tartotta kívánatosnak, hogy Grősz érsek körül egy klikk alakuljon ki. Czapik Gyula érsek tanácsát is kikérték az ügyben s így a következő lista alakult ki 1943 májusának végén.[118] Az első két helyen esztergomi papok, Meszlényi Zoltán segédpüspök és Drahos János vikárius állt, akiket Schriffert Béla nagyváradi kanonok, Kovács Sándor prelátus, kecskeméti plébános, Hajós György pécsi szemináriumi rektor, és Domanek Pál békéscsabai apátplébános követett. Serédi felvetette Galla Ferenc egyetemi tanár jelölését is. Esty megemlítette továbbá, hogy Mihalovics Zsigmond is erősen pályázik, azonban kinevezésétől tartott a prímás.[119] Kovács Sándor ilyen korai jelölését nagy valószínűség szerint barátjának, Czapik Gyulának kell tulajdonítani. A frissen kinevezett egri érsek veszprémi utódjaként megbízható barátját szerette volna a püspöki székben látni, akinek nyugodt szívvel adhatja át a veszprémi egyházmegye kormányzatát. Kovács nevét a kormányzó is megemlíthette már a május 27-i gerecsei látogatáskor. Hamarosan ismét találkozóra került sor a hercegprímás és a nuncius között, aki Géfin nevét már nem hozta fel, és Galla jelölése ellen volt, mivel sérelmezte, hogy elhagyta rendjét, amely neveltette. Esty sajnálta Galla mellőzését. [120]

A kormánnyal történő egyeztetések ekkor még nem kezdődtek meg. A prímás azonban a kormányzó helyettes választás miatt, valamint a felsőházi tagok létszámának növelése és a felsőházi arányos katolikus részvétel kormányzati elutasítása miatt is neheztelt a kormányzóra és a kormányzatra, így részéről nem lehetett számítani túlzott támogatásra a kormány jelöltjeinek érdekében. A nyár folyamán a Kállay kormány erőit a béketapogatózások és a diplomáciai akciók kötötték le, amelyekről a katolikus hierarchia és a prímás keveset tudott.[121] Ezzel párhuzamosan az ország egész területén különböző ellenzéki mozgalmak zajlottak, amelyek a háborúból való kiugrást és a németekkel való szakítás politikáját szorgalmazták. A háborús vereség realitásának valamint a szárszói találkozó hatására katolikus oldalról is lépéseket tettek, és nyár végére, augusztus 28-ára titkos értekezletet hívtak össze Győrbe, amelyen a hivatásrendi mozgalmak és az AC vezetői valamint plébánosok vettek részt. A jövő érdekében tervbe vették egy új tömegpárt alakítását, de a többség nem volt hajlandó leváltani a politikai katolicizmus hagyományos pártját. Helyette megalakították a Katolikus Szociális Népmozgalmat a hivatásrendi mozgalmak összefogására.[122] Jelentős katolikus eseménynek számított az 1943. június 8-án kezdődő szentesi Eucharisztikus Napok rendezvénye is, amelyen részt vett Antal István propagandaminiszter is. A reggeli szentmisén, amelyet Pétery püspök celebrált Kovács Sándor

117 EMN 1943. május 27. 20r

118 EMN 1943. május 27. 20v. Pontosan nem részletezte, hogy mikor és ki beszélt Czapik Gyulával, így előfordulhat, hogy Esty Miklós már a május 27-i beszélgetés előtt informálódott az egri érseknél.

119 Uo.

120 EMN 21v

121 Serédi Jusztinián hercegprímás feljegyzései, 38–39.

122 BALOGH Margit: *Mindszenty József.* Elektra Kiadó, Bp., 2001. 57.

mondott prédikációt, és a program keretében megszervezett ifjúsági nagygyűlésen Kerkai Jenő, Nyisztor Zoltán, Borbély István és Beresztóczy Miklós is beszédet mondott.[123]

Serédi Jusztinián és a kormány első találkozójára július 22-én került sor. Kállay Miklós és Szinyei-Merse Jenő kultuszminiszter utazott el Gerecsére és a prímási villában elköltött vacsora után fél 10-től kezdve két órán át tárgyaltak a hercegprímással a püspökjelöltekről. A veszprémi és szombathelyi püspökségre Meszlényi Zoltán, Mátrai Gyula, Ibrányi Ferenc, Kovács Sándor, Brückner János nevei kerültek elő. Kállay miniszterelnök továbbá ragaszkodott hozzá, hogy Mihalovics Zsigmond is rajta legyen a listán, és ismételten visszatértek arra, hogy magyar neve legyen az illetőnek.[124] Bő egy hétre rá Angelo Rotta is fölkereste villájában Serédit, aki a nunciatúra autóján Esty Miklós társaságában utazott el Gerecsére. Az augusztus 3-án folytatott tárgyalás során a nuncius nem mutatott sok megértést Meszlényi jelölése iránt és inkább Hamvast ajánlotta, és Mihalovics Zsigmond jelöléséért sem lelkesedett.[125]

Közben Mikes János c. érsek, nyugalmazott szombathelyi püspök is lépéseket tett régi protezsáltja, Mindszenty József, zalaegerszegi apátplébános veszprémi kinevezése érdekében, aki a zalai lelkészségek megszervezésével szerzett országos elismerést, és híres volt aktív közéleti tevékenységéről.[126] Rómában jó barátját, visszatérő répceszentgyörgyi vendégét Hubert Noots premontrei generális apátot kérte közvetítésre, aki úgy vélte, hogy az esztergomi jelöltek érdekében jelentős akció várható Esztergomból. Mikes azt írta válaszul neki, hogy Hamvas Endre kinevezése Szombathely számára megfelelhet, azonban Veszprémbe Mindszentyt kell kinevezni, mivel nehéz idők jönnek, és ott a megfelelő embernek kell állnia. Mikes János a szombathelyi püspöki javadalom javítása ügyében is kérte a generális apát közvetítését, hogy Veszprémtől bizonyos birtokokat át lehessen csatolni Szombathelyhez.[127] Mikes János aktív lobbiját valószínű a nunciatúra felé is érvényesítette, és Angelo Rotta sok információval tudott szolgálni az érsek közvetítésének köszönhetően. Mindszenty Emlékirataiban meg is emlékezik erről: *„amikor püspök lettem, egykori megyéspüspököm, gróf Mikes János hívta fel rám a nuncius és Róma figyelmét."*[128]

Mikes érsek közvetítő útján Szinyei-Merse Jenő kultuszminiszter véleményét is megtudakolta Mindszentyvel kapcsolatban. A miniszter udvariasan azt válaszolta az érseknek, hogy ha az egyház oldaláról komoly szándék lesz, akkor ő nem lesz akadálya a kinevezésnek. Mikes érsek felbuzdulva a miniszteri válaszon, augusztus 6-án levelet írt Serédi Jusztiniánnak, amelyben a prímás figyelmébe ajánlotta Mindszentyt. Serédi azonban augusztus 16-i válaszlevelében igyekezett lehűteni Mikes lelkesedését, és a miniszter válaszát diplomatikus hárításnak vélte.[129] Mikes hamarosan személyesen beszélhetett Mindszentyvel az kinevezésekről, mivel augusztus első két hetében nála töltötte

123 *Nemzeti Újság* 1943. június 8. 5.

124 EMN 1943. július 30. 27 v.

125 EMN 1943. augusztus 3. 27v, 28r.

126 Mindszenty korábbi, 1938-as veszprémi és 1942-es váci püspöki jelölésével kapcsolatban lásd: Balogh Margit: *Mindszenty József (1892–1975)* I. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015. 319–320.

127 Székely László: *Emlékezés Mikes János gróf szombathelyi megyéspüspökről*. Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvágy, 2009. 146, 147. SZEL Mikes János hagyatéka, 19. doboz. 1943. Hubert Noots levelei, 1943. június 1. SZEL MJH 19. d. 1943. Mikes János levélfogalmazványai.

128 Mindszenty József: *Emlékirataim*, Szent István Társulat, Bp., 1989. 32.

129 Salacz *i. m.* 184.

nyári pihenését Répceszentgyörgyön.[130] Hamarosan arról értesítette Mindszenty az érseket, hogy Veszprémben az ő és Marczell Mihály kinevezését valószínűsítik, de vannak vélemények, amelyek szerint Marczell Mihály Szegedre kerül segédpüspöknek a beteg Glattfelder püspök mellé.[131] Mindszenty kinevezésében egyes visszaemlékezések szerint szerepe volt Antall József későbbi újjáépítési miniszternek is. Antall, mint menekültügyi kormánybiztos ugyanis elkísérte Angelo Rotta nunciust a Zalaegerszeg melletti fogolytábor megtekintésére. Az út során a zalaegerszegi plébánián megszállva az ott talált rendezett viszonyok felkeltették a nuncius figyelmét. Ezt követően Antall József Mindszenty kérésére életrajzot írt róla a nunciusnak, ami hozzájárult a kinevezéshez.[132]

A nuncius, a prímás és a kormányzat közti előzetes tárgyalások augusztusban tovább folytatódtak és a következő sorrend alakult ki. Veszprémbe első helyen Hamvas Endre esztergomi kanonokot, budapesti érseki helynököt, második helyen Mátrai Gyula hercegprímási titkárt, harmadik helyen pedig Kovács Sándor kecskeméti plébánost jelölték. Szombathelyre Brückner János esztergomi szemináriumi rektor, Hajós György pécsi szemináriumi rektor és Ibrányi Ferenc jelölése mellett döntöttek. Mindszenty és Mihalovics Zsigmond neve is felmerült, de Serédi ekkor lebeszélte Kállayt a jelölésükről.[133] Vecsey József szerint ugyanis Serédi bíboros egy 1938-as memorandum átadásáért neheztelt Mindszentyre, amelyet egy országos lelkipásztori konferencián fogalmaztak meg.[134] Az Anschluss után ugyanis a nyilas előretörés megakadályozására, és a keresztény párt válságának és felmorzsolódásának megoldására Mindszenty 1938. április 19-ére értekezletet hívott össze Budapestre, az 1937-es zalaegerszegi összejövetel mintájára. A zártkörű rendezvényről azonban Serédi prímás nem kapott előzetes tájékoztatást, és előbb csak egy résztvevőtől, majd május 3-án magától Pehmtől értesült az eseményekről.[135] Vecsey szerint Horthy kormányzó is ellenezte Mindszenty kinevezését. Nehezményezte ugyanis, hogy a zalaegerszegi plébános kritizálta a kormány elégtelen szociálpolitikáját, támogatta a hivatásrendi mozgalmakat valamint, hogy ellenzéki kereszténypárti politikusokat segített parlamenti mandátumhoz. [136] Esty Miklós megemlített egy másik állami listát is, amely szerint Veszprémbe Meszlényi, Hamvas és Kovács Sándor, Szombathelyre pedig Mátrai Gyula, Ibrányi Ferenc és Hajós György volt a jelölt. [137]

130 SZEL MJH 19. d. 1943. Mindszenty József levelei. 1943. augusztus 1, augusztus 14.

131 SZEL MJH 19. d. 1943. Mindszenty József levelei. 1943. augusztus 20.

132 PMKL Tomek Vince hagyatéka (IV. 198) Saját kéziratok. 12. doboz. Visszaemlékezés. 95, 105.

133 Salacz *i. m.* 185.

134 Vecsey József: *Emlékezés Mindszenty bíboros édesanyjára*, Martinus Kiadó, Szombathely, 2012. 72.

135 Balogh *i. m.* 54–55. Az értekezleten nem vett részt Kovács Sándor kecskeméti plébános. A névsorban szereplő névrokon ugyanis egy másik papot jelöl, aki nagyváradi egyházmegyés pap volt a *Katolikus Figyelő* c. újság alapítója és debreceni káplánkodás után lett az Actio Catholica országos elnöke. Népszerű szónok volt, számos füzetét jelentette meg az Actio Catholica. 1933. június 27-én Lindenberger János debreceni apostoli kormányzó püspöki titkárrá nevezte ki. 1936 tavaszán és őszén csaknem hetenként megfordult előadásokat és lelkigyakorlatokat tartani Vas vármegyében az Actio Catholicáról, 1938-ban pedig a kormánypárti jelölttel szemben a kereszténypárt jelöltjeként országgyűlési képviselővé választották az 1938-as kőszegi időközi választáson. Erdély visszacsatolása után visszatért egyházmegyéjébe, Nagyvárad mellé. Vö. Balogh *i. m.* 341. Vö. Nyisztor Zoltán: *Ötven esztendő. Századunk magyar katolikus megújhodása*. Bécs 1962. 112–113.; Vasvármegye 1936-os évfolyama és 1938. február-márciusi számai.; *Debrecen város történeti kronológiája*, http://hbml.archivportal.hu/data/files/145061131.pdf

136 Vecsey i. m., 72.

137 EMN 1943. augusztus 30. 31r.

Kállay miniszterelnök Serédivel és Szinyei-Merse Jenő miniszterrel újabb megbeszéléseket folytatott, és augusztus végén a következő listát terjesztette Horthy Miklós kormányzó elé: Veszprémbe első helyen Hamvas Endrét, második helyen Meszlényi Zoltánt Szombathelyre pedig első helyen Kovács Sándort, második helyen viszont Mátrai Gyulát javasolta. Horthy a miniszterelnök jelölését tudomásul vette, de kérte a két püspökségre javasolt nevek megcserélését, mert azt akarta elérni, hogy Veszprémbe Kovács Sándor kerüljön.[138] A kormányzó tehát saját kezdeményezésére nagyon határozott lépéseket tett Kovács Sándor érdekében. Források híján azonban nem dönthető el, hogy ez a határozott fellépés bizalmas kapcsolatuknak volt-e köszönhető, vagy pedig Kovács befolyásos kecskeméti barátainak, akik a kormányzói iránti lojalitásának hangsúlyozásával próbálták helyzetbe hozni barátjukat. Tomek Vince visszaemlékezése ez utóbbit látszik alátámasztani, amely szerint Kovács Sándor kecskeméti katolikus és protestáns barátai mindent elkövettek azért, hogy találkozzon a kecskeméti vadászatra érkező kormányzóval.[139]

A kormányzó kérésének megfelelően Szentmiklósy Andor, a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője már felcserélve közölte Angelo Rottával a kormánylistát és Veszprémbe Kovácsot és Mátrait, Szombathelyre pedig Hamvast és Meszlényit terjesztette elő. Rotta a tárgyalás során megemlítette Szentmiklósynak, hogy a kormány a jelölésére megszabott két hónapos határidőt már túllépte és hangsúlyozta, hogy az előterjesztett jelöltek csekély száma miatt a kormány könnyen kiteszi magát annak, hogy nem talál meghallgatásra. A külügy megkereséséről a nuncius szeptember 2-án tájékoztatta a hercegprímást.[140]

A jelöltek döntő többsége esztergomi egyházmegyés pap volt, közvetlenül a prímás környezetéből, és főként hivatali és tudományos előmenetelükkel tűntek ki. Angelo Rotta ezzel szemben Orsenigo nunciushoz hasonlóan nagyra értékelte a jelöltek lelkipásztori eredményeit. Borbély István korabeli jezsuita provinciális visszaemlékezése szerint a nunciusnak nagyon pontos értesülései voltak a magyar katolikus életről, a lelkipásztori feladatokról és az újabb kezdeményezésekről is. A nuncius tájékozottságának alátámasztására Borbély épp a váci egyházmegye alapos ismertét hozta fel, amelyre Hanauer püspök halála után derült fény egy beszélgetésben, ami mindenkit meglepett. A nuncius részletesen méltatatta ugyanis Hanauer erőfeszítéseit, amellyel a hatalmas kiterjedésű egyházmegye problémáit igyekezett orvosolni.[141] Ennek alapján az is feltételezhető, hogy a nuncius részletes információkkal rendelkezett Kovács Sándor kecskeméti működéséről is, amelyről Czapik Gyulától is bőséges információkat kaphatott. A nuncius elfogulatlanságára jellemző volt továbbá, hogy nem tartotta hibának, ha egy rátermett jelölt püspöki méltóságot akart vállalni, a püspöki szolgálatot ugyanis nem személyes érdemek jutalmának, hanem nehéz és felelősséggel járó tisztségnek tartotta. Nem idegenkedett attól sem, ha valaki állást foglalt valamelyik politikai irány mellett, azonban az aktív pártpolitikai szerepvállalást az egyházi szolgálatra károsnak vélte.[142]

A tárgyalásokon kialakuló listákat hamarosan azonban felülírta a nagybeteg Glattfelder Gyula csanádi püspök augusztus végén bekövetkezett halála. Így már a csanádi püspökség is betöltésre várt, és új lehetőségek nyíltak meg az egyes jelöltek pozícióba juttatásához. Esty Miklós szerint azonban a nuncius ekkor már teljesen elpártolt Meszlényi jelölésétől, és főként Kovács Sándor neve került előtérbe.[143] A *Nemzeti Újság* augusztus 24-én féloldalas cikket közölt Kovács Sándorral a kecskeméti katolikus életről, a Váci Egyházmegyei Papok Közlönye pedig megjelentette Kovács cikkét a világi apostolkodás kecskeméti tapasztalatairól. Mindkét cikk a kecskeméti eredményekre irányította a figyelmet, és megismertette Kovács munkásságát a közvéleménnyel.[144] Szeptember 10-én Angelo Rotta bizalmas levélben fordult a piarista rend provinciálisához, Zimányi Gyulához, hogy az egykori kecskeméti piarista diákról, a püspökségre jelölt Kovács Sándorról információkat kérjen. Zimányi Gyula közvetlenül az érdekelthez fordult, és Kovács Sándor szeptember 14-én részletes leírást készített plébánosi működéséről.[145]

Eközben olyan híresztelések keltek lábra miszerint Kovács Sándornak protestáns rokonsága van, s a pletykák megriasztották Serédit.[146] A prímás Esty Miklóst kérte fel a kérdés tisztázására, aki Czapik Gyulához fordult segítségért. Czapik Gyula szeptember 18-án kelt levelében tájékoztatta arról Estyt, hogy Kovács felmenői között egyetlen másvallású sincs, oldalági rokonai között két vegyes házasság van, de mindkettő katolikus reverzálist adott, és nincs is velük gyakori kapcsolatban.[147]

Serédi még Czapik válaszának megérkezése előtt, szeptember 15-én válaszolt a nuncius szeptember 2-i levelére, és kifejtette véleményét a kormány által előterjesztett jelöltekről. Veszprémbe nagyon alkalmasnak találta továbbra is Meszlényit, és másodsorban Hamvast, Szombathelyre pedig ugyancsak Hamvast vagy Mátrait javasolta. Kovács jelölését Veszprém helyett Szombathelyre ajánlotta, amellyel véleménye szerint a kormány is elégedett lenne, mert rossz néven vennék Kovács teljes mellőzését. Így, ha mégis lemaradna, könnyen lehetne őt javasolni a csanádi püspökségre. Serédi terjedelmes jellemzést is írt Kovács Sándorról. Kiemelte jó egészségét, magas termetét, egyházias megjelenését, szónoki képességeit, ismertette tanulmányait, dicsérte plébánosi működését, jó szervezőkészségét. Megjegyezte azonban, hogy egy püspökség kormányzásához nincs kellő hivatali tapasztalata, különösen a veszprémi püspöki javadalom esetében. Megemlítette, hogy jó pap, bár kissé szigorú, és beosztottjaival mereven bánik. Serédi elsősorban Kovács szombathelyi kinevezését ajánlotta. Az információkat Kovács egykori bécsi iskolatársaitól, a pázmánista Mátrai Gyulától és Hamvas Endrétől szerezte.[148]

Ezután csaknem másfél hónapra megakadt a kinevezések ügye főként a szegedi püspökség betöltése miatt. Folyamatos információáradat és lobbiözön zúdult a nunciatúrára, amely Esty szerint megviselte az idős nunciust. Szeptember végén már Kovács Sándor ellen is nyilatkozott, akiről olyan híreket kapott, hogy hiú ember és püspök szeretne len-

138 Salacz *i. m.* 184.
139 PMKL Tomek-visszaemlékezés 106.
140 Salacz *i. m.* 184.
141 Borbély István: *Rotta Angelo*, Magyar Papi Egység 1965. 32. 33.
142 Borbély *i. m.* 35–36.; Salacz *i. m.* 178.
143 EMN 1943. szeptember 9. 32r.
144 Vö. *Nemzeti Újság* 1943. augusztus 24. 7. Beszélgetés a katolikus Kecskemétről.; Váci Egyházmegyei Papok Közlönye 1943/3 33–35.
145 PMKL Zimányi Gyula hagyatéka (IV. 111) 6. doboz. Levelezés. Angelo Rotta, Kovács Sándor. A dokumentumokat a tanulmány mellékletében közöljük.
146 EMN 1943. szeptember 9. 32r.
147 Esty Miklós hagyatéka, Czapik levelezés, 1943. szeptember 18. 1v.
148 EPL 1944/9369. Székely László kőszegi plébános 1943 októberében Pécelen egylelkigyakorlaton úgy értesült, hogy Hamvas Endre lesz a szombathelyi püspök. Vö. *Kőszegi Krónika 1938–1952. Székely László apátplébános feljegyzései.* S. a. r. Péterffy Alexandra, Pál Ferenc, Rétfalvi Balázs [h. n.] 2015. 227.

ni.[149] Közben 1943. szeptember 10-én a német csapatok megszállták Rómát, ami tovább késleltette a kinevezéseket. A németek ugyan garantálták az 1929-es lateráni szerződés betartását, Vatikánállam semlegességét és a diplomáciai kapcsolattartás zavartalanságát, azonban a rendkívüli helyzetben a fontos döntéseket elhalasztották.[150] Ez a kényszerű várakozás lehetőséget biztosított a jelölések újragondolására és új jelöltek helyzetbe hozására.

A nuncius és a prímás közötti újabb kapcsolatfelvétel a kinevezések ügyében december 14-én történt, amikor Rotta sürgős információt kért a prímástól Mihalovics Zsigmondról és Mindszenty Józsefről. Serédi december 23-i válaszlevelében teljességgel ellenezte Mihalovics kinevezését, Mindszentyről írt terjedelmes jellemzésében pedig annak az aggodalmának adott hangot, hogy a jelölt szenvedélyes természeténél és kemény bánásmódja miatt kinevezése veszélyessé is válhatna.[151] Esty Miklós szerint december 22-én értesültek a prímási palotában a kormány szegedi listájáról, amelyen gróf Wenckheim Frigyes, Ibrányi Ferenc és Mindszenty József neve szerepelt. A három jelölt közül Mindszentyt említették a legesélyesebbnek, bár erőszakos természete ellenségei számát táplálja.[152] Ugyancsak december 22-én adott hírt Géfin Gyula Mikes c. érseknek arról, hogy jó híreket hallott Mindszenty prelátus kinevezéséről.[153]

A fentiekből látható, hogy még az év végén is nagyon messze jártak a jelölések attól, ami aztán végül megvalósult. A jelenlegi adatok alapján 1944 elején Serédi jelöltjei Veszprémbe Meszlényi és Hamvas voltak, és Szombathelyen Hamvast vagy Mátrait látta volna szívesen a prímás. Szegedi jelöltjeiről nincsenek információk. A kormány Kovács Sándort vagy Mátrait szerette volna Veszprémbe, Szombathelyre pedig Hamvast vagy Meszlényit, Szegedre pedig Mindszenty volt esélyes. Mikes érsek szándéka Mindszenty veszprémi kinevezése volt, és jónak tartotta volna Hamvas szombathelyi jelölését. 1944. február 2-án Esty Miklós még mindig Meszlényi és Hamvas kinevezésének nagy valószínűségéről beszélt.[154]

Egy hónap múlva azonban sokaknak meglepetést okozó döntések születettek Rómában. Angelo Rotta 1944. március 1-jén tudatta a prímással és a kormánnyal XII. Piusz pápa döntését, amellyel Veszprémbe Mindszenty Józsefet, Szombathelyre Kovács Sándort és Szegedre pedig Hamvas Endrét nevezte ki püspöknek.[155] A jelöltek beleegyezését február 26-án vették ki, Hamvastól szóban a másik kettőtől írásban.[156] Kovács Sándor kinevező bulláját március 3-i keltezéssel állították ki.[157] A nunciatúra március 5-én a kinevezések publikálását először vasárnapra, majd keddre ígérte.[158]

A kinevezéseket végül a *L'Osservatore Romano* március 7-i, keddi száma közölte, amely az MTI, a Magyar Kurír és a Budapesti Tudósító római munkatársai révén délután-

149 EMN 1943. szeptember 30. 34r.
150 Andrea Tornielli: *Pio XII: Eugenio Pacelli: un uomo sul trono di Pietro.* Milano, 2007. 410–411. Vö.: www.catholichierarchy.org. 1943. szeptember és 1944. március közötti püspöki kinevezések.
151 Salacz *i. m.* 185.
152 EMN 1943. december 22. 45v.
153 SZEL MJH 19. d. 1943. Géfin Gyula levelei. 1943. december 22.
154 EMN 1944. február 2. 4r.
155 Salacz *i. m.* 185.
156 EMN 1944. március 13. 6v.
157 SZEL Kovács Sándor hagyatéka 1. mappa.
158 EMN 1944. március 5. 5v.

ra, Magyarországra is eljutott. Kovács Sándor épp az Urak Kongregációjának megbeszélésén volt, amikor telefonon értesítették. Az este folyamán elsők között gratulált neki Szász Lajos pénzügyi államtitkár, Kecskemét országgyűlési képviselője és Bornemissza Géza iparügyi miniszter, akik a minisztertanácson értesültek a kinevezésről. Elsők között küldött táviratot Czapik Gyula egri érsek, aki táviratában a következőket írta Kovács Sándornak: *„Püspökségedben nagy örömmel és régi barátsággal ölel Czapik érsek"*. Táviratot küldött Kecskemétre Jámbor Dezső, a *Magyar Kurír* főszerkesztője, és Esty Miklós, az Actio Catholica országos alelnöke is.[159]

A püspöki kinevezések fogadtatása a korabeli sajtó és a visszaemlékezések szerint is vegyes volt, és többeket meglepett. Kecskemétről a Vasvármegye szerkesztőségének azt jelentették, hogy a kinevezés híre Kecskeméten nem keltett különösebb feltűnést, mert már hetek óta közszájon forgott, hogy Kovács Sándor esélyes a három püspökség valamelyikére.[160] A meglepetést igazából Mindszenty József kinevezése és a püspöki székek megválasztása jelentette. Esty Miklós szerint a legnagyobb meglepetés Mindszenty veszprémi kinevezése volt, amelyet teljesen a jezsuiták közbenjárásának tulajdonított. A másik kettőnél pedig a püspöki szék keltett meglepetést.[161] Borbély István, Esty Miklós és Tomek Vince is feljegyezte azt a korabeli pletykát, amely szerint a kinevezések a hercegprímás, a nuncius és a kormány között létrejött kompromisszumot tükrözték, mivel Hamvast Serédi szorgalmazta, Kovács Sándort a kormányzó, Mindszentyt pedig a nuncius.[162]

A kinevezések egyértelműen a nuncius szavának erejét mutatják, ugyanis sem a prímás, sem a kormányzó nem tudta elérni, hogy a legtekintélyesebb, veszprémi püspökséget megszerezze jelöltjének. A váratlan fordulat hátteréhez Vecsey József szolgál információkkal. Visszaemlékezése szerint a nuncius mindent elkövetett, hogy a prímás és a kormányzó ellenére Mindszentyt püspöki székhez juttassa. Ebben az igyekezetében nagy segítséget nyújtott neki Mikes János, és *„éberségüknek köszönhetően Horthy végül belátta, hogy a Vatikán nem hajlandó Mindszentyt mellőzni"*. A kormányzó azonban egy kompromisszumos megoldással elérte, hogy Róma Mindszenty ellenében elfogadja Kovács Sándor szombathelyi kinevezését.[163] Mindszenty nem ok nélkül írta emlékirataiban: *„XII. Piusz pápa alkalmasnak talált a veszprémi püspökségre a kormány akarata és akadékoskodása ellenére."*[164] Erről tanúskodott Mikes János gratuláló levele is, amelyet Mindszenty a veszprémi püspöki palotában lévő dolgozószobájában, íróasztalán üveglap alatt őrzött. A szövege Géfin Gyula visszaemlékezése szerint a következő volt: *„nagyon örülök, hogy a kormányzó akarata ellenére és a prímás támogatása nélkül sikerült a veszprémi püspöki kinevezésed."*[165] A szombathelyi egyházmegye papjai is Mikes János szerepét emelték ki a kinevezése alkalmából küldött gratuláló leveleikben. Székely László a következőket írta Mikesnek: *„Tudom, hogy ez nem lett volna meg kegyelmes úr határozott akciója nélkül s azt is tudom, hogy Pehm egész karrierje, lelki alakulása, nagy képességeinek szabad és teljes kibontakozása Kegyelmes Úr emberkezelő művészetének*

159 Vasvármegye 1944. március 8. 3.
160 Vasvármegye 1944. március 8. 3.
161 EMN 1944. március 13. 6v.
162 Borbély *i. m.* 35.; PMKL Tomek-visszaemlékezés. 95, 105.; EMN 1944. március 13. 6v
163 Vecsey i.m. 62–63.
164 Mindszenty *i. m.* 74.
165 Tóth Endre: *Bevezető*, in: Géfin Gyula emlékezete. szerk. Feiszt György, Szombathely, 2008. 8. (Acta Savariensia 20.)

köszönhető. Ha nem sugározta volna erre a nagy, de olykor épp ezért problematikus lélekre állandó jóságát a megértő püspöki kegy, talán el is kallódott volna."[166]

Kovács Sándor kinevezésével kapcsolatban érdemes megjegyezni még néhány momentumot. A kormányzó kívánságának figyelembe vételét valószínűleg segítette, hogy az 1942-es váci püspöki kinevezés kapcsán jelöltjét, Luttor Ferencet, aki lányának hitoktatója volt a pápa kénytelen volt visszautasítani. Nem akartak ugyanis precedenst teremteni abból, hogy kánonjogi tanácsost neveznek ki püspökké.[167] XII. Piusz pápa feltehetően nem felejtette el az esetet és igyekezett gesztust gyakorolni egykori kedves vendéglátója felé jelöltje elfogadásával. A másik momentum, amely több helyen is feltűnik a forrásokban, hogy Horthy Miklós főként azért örült Kovács kinevezésének, mert ő volt az, akit egyedül magyarnak tartott, és a nehéz időkben magyar embert akart látni a végeken.[168]

A döntő azonban Angelo Rotta szava volt, akinek komoly elvárásai voltak a püspökjelöltekkel szemben. A kinevezéseknél ugyanis egyre inkább előtérbe helyezte a jelöltek lelkipásztori gyakorlatát és szervezőkészségét, mint az adminisztratív és gazdálkodási gyakorlatot. Angelo Rotta azért is nagyon fontosnak tartotta felkészültségüket, mivel a háború kegyetlen időszakában olyan püspökökre volt szükség, akik rendíthetetlenül állnak a nehézségekkel szemben. A rottai püspöktípusnak kiemelkedő példája volt az 1941-ben győri püspökké kinevezett Apor Vilmos, egykori gyulai plébános, aki egyszerre volt felkészült és tapasztalt lelkipásztor, valamint gyakorlott közéleti szereplő. Ebbe a vonulatba tartozott a három kinevezett püspök közül Mindszenty József és Kovács Sándor is, hiszen mindketten egy sokezres nagyváros plébániáját igazgatták, aktív és eredményes lelkipásztori munkát végeztek és közéleti tapasztalatuk is több évtizedes volt. Kovács Sándor ráadásul hivatali tapasztalatokkal is rendelkezett, igaz a hosszú évek alatt már kijött a gyakorlatból. Mindszenty Józsefben pedig erős gátat láttak a nyilas törekvések megfékezésére. A kinevezések egyben egy új tendenciát is mutattak, mivel korábban az egyházi elitbe való bejutás legbiztosabb útja az aulikus karrier volt, különös tekintettel az esztergomi aulában szolgálókra, az 1944-es kinevezéseknél azonban ez már csak Hamvas Endre kinevezésére volt jellemző.[169]

PÜSPÖKSZENTELÉS ÉS SZÉKFOGLALÁS

Kovács Sándor püspökké szentelését a kecskeméti plébániatemplomban szerette volna tartani, ahol megkeresztelték. Szentelőinek Serédi hercegprímás mellé Pétery József váci püspököt és segédpüspökét Kovács Vincét akarta felkérni.[170]

A kinevezés kihirdetése után megkezdte hivatalos látogatásait. Március 11-én elsőként Angelo Rotta pápai nunciust és Pétery József váci püspököt kereste fel.[171] Március 14-én a püspöki kar ülésén vett részt, ahol a vallásalapi ellenőrző bizottsági tagjának választották.[172] Március 18-án Serédi Jusztiniánnál járt a budai prímási palotában és felkérte a szentelésre, amelyet május 7-ére Kecskemétre tervezett.[173] Magyarország német megszállása március 19-én azonban felülírta az esztergomi megbeszélést. Március 20-án délután Serédi titkára telefonon értesítette Kovácsot a nunciussal közös döntésről, hogy mielőbb utazzon fel a Manrézába, majd pénteken pedig két másik püspöktársával együtt Esztergomba. A rendkívüli állapotok miatt, szombatra, gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepére tűzték ki mindhárom püspök szentelését, hogy mielőbb át tudják venni az egyházmegyék kormányzását.[174] Március 22-én Czapik Gyula egri érseket látogatta meg Egerben. Másnap püspöktársaival együtt Horthy Miklós kormányzóhoz a budai királyi palotába utazott tisztelgő látogatásra és ünnepélyes keretek között letette a hivatali esküt. Az esemény után a kormányzó egyenként kihallgatáson fogadta az új püspököket. Kovács Sándor kihallgatása több mint negyedórát tartott.[175] Kovács Sándor emlékei szerint kifejezte örömét, hogy a három püspök közt van egy igazi magyar is.[176] Másnap, március 24-én délután érkeztek meg a püspökök. Meszlényi Zoltán kora délután kórházi kezelés után jött Budapestről, és magával hozta Hász István tábori püspököt. Fél ötkor Shvoy Lajos és valamivel később Kovács Sándor Szathmáry Kálmán kecskeméti adóhivatali igazgató kíséretében. Utoljára Mindszenty József érkezett meg, aki édesanyját és két rokonát is magával hozta. A Bazilikában tartott próba után este hét órakor a prímási palota házi kápolnájában Serédi hercegprímás és Gigler Károly irodaigazgató előtt az új püspökök letették az esküt.[177] Az eskütétel után Kovács Sándor a prímási palotában kialakított lakosztályba vonult vissza, ahol arról értesült, hogy Kecskemét városa pénteki rendkívüli közgyűlésén díszpolgárának választotta Szász Lajos iparügyi miniszterrel együtt.[178]

A püspökszentelésre az új kormány részéről első körben senkit nem akartak meghívni, végül telefonon meghívták Antal István igazságügy-minisztert, ideiglenes kultuszminisztert, és Stolpa államtitkárt valamint Beresztóczy Miklóst, a katolikus főosztály vezetőjét.[179]

Március 25-én került sor a nem mindennapi, hármas püspökszentelésre az esztergomi bazilikában. A szentelendők vendégeit a szentélyben helyezte el Esty Miklós prímási protokollfőnök. Az evangélium oldal második sorában foglalt helyet Faragho Gábor altábornagy, csendőrségi felügyelő, balásfalvi Kiss Endre kecskeméti főispán, Liszka Béla kecskeméti polgármester, és Tóth szegedi polgármester. A lejjebb lévő sorban foglalt helyet Kovács Sándor nővére, Margit és a Mindszenty-rokonság. Az esztergomi hatóságokat külön nem hívták meg, csupán a polgármester jelent meg, mint magánszemély. Hamvas Endre meghívta Szendy Károly budapesti polgármestert, aki azonban lemondta részvé-

166 SZEL Mikes János hagyatéka, 19. doboz. 1944. Géfin Gyula, Kóbor István, Szendy László, Székely László levelei.

167 SALACZ *i. m.* 176, 177, 180.

168 ZSÉDELY *i. m.* 106. PKML Tomek-visszaemlékezés, 9., 105. 106.

169 GERGELY Jenő: *A katolikus egyházi elit Magyarországon 1918–1945 között*. Az elitvizsgálatról. In: Hatalom és társadalom a XX. Századi Magyarországon. Osiris–56-os Intézet 1996. 394.

170 Vasvármegye 1944. március 14. 3. , EMN 1944. március 13. 6v. 1944. március 10-én Makóra menet álltak meg Kecskeméten Kovács üdvözlésére.

171 KK. 1944. március 11. 2.

172 KK 1944. március 17 2.

173 EMN 1944. március 18. 8v. Mindszenty József március 15-én délelőtt járt a prímásnál, és március 25-ére kérte Zalaegerszegre a szentelés időpontját. A prímás mellett Czapikot és Grőszt kérte fel társszentelőnek, de Czapik hezitált ezért Mindszenty Shvoy és Apor nevét is szóbahozta.

174 SZEL Kovács Sándor hagyatéka, Levelezés, Kiss Lajos, 2 f; EMN 1944. március 23.; Vecsey József úgy emlékezett vissza, hogy Mindszenty bíboros kérte Serédi prímástól, hogy mindhármukat március 25-én szentelje püspökké. VECSEY *i. m.* 64. SZEL AC 1944/868.

175 KK. 1944. március 22. 2., március 27. 2.

176 PMKL Tomek-visszaemlékezés 106.

177 EMN 1944. március 24. 10r.

178 KK. 1944. március 23. 2.

179 EMN 1944. március 23. 9v.

telét. Esty feljegyzései szerint nem voltak túl sokan, és az új püspökök székvárosaiból is csak néhány udvari pap utazott fel, Szombathelyről pedig senki nem ért föl. Az Ecce Sacerdos dallamára a bazilika főkapuján át hosszú sorban vonult be a papság, az esztergomi káptalan, majd pedig Mindszenty József, Kovács Sándor és Hamvas Endre. Kovács Sándor a szertartás alatt mellőzte a püspöki díszcipő viselését, amit a fényképek is megörökítettek.[180] Őket a két társszentelő, Pétery József váci és Shvoy Lajos székesfehérvári püspök követte, végül Serédi Jusztinián bíboros vonult be oldalkanonokjai társaságában. A kinevezési probullákat Gigler irodaigazgató olvasta fel.[181] A szentmise és a szentelési szertartás kevéssel dél után fejeződött be, amelyet közös fotózás, a gratulációk fogadása és az ebéd követett. A palota kis ebédlőjében egy U alakú asztalnál teríttek a nagy ebédlő ridegsége miatt. Az asztalt 37-en ülték körül nagyon megrendült, visszafogott hangulatban, és mindnyájan érezték, *„hogy így talán utoljára vagyunk együtt"*. Az ebédet a vörös szalonban kávézás követte, majd fél négykor megérkezett Antal ideiglenes kultuszminiszter, aki az államtitkárral és Beresztóczyval hamarosan távozott.[182] A püspökszentelésen Kovács Sándor nővérével, Margittal együtt ott volt régi ismerőse és jó barátja, Tomek Vince piarista is, akit hamarosan a rend generálisává választottak. Tomek Vince visszaemlékezése szerint a résztvevők közül sokan úgy gondolták, hogy egyszer Kovács Sándor lesz majd az esztergomi érsek, és gondolni sem merték volna, hogy Mindszenty esztergomi, Hamvas pedig kalocsai érsek lesz.[183]

Kovács Sándor még szombaton délután Szombathelyre utazott, ahova késő délután érkezett meg. A püspöki palotában a szombathelyi papság és szerzetesség képviselői fogadták Kiss Lajos általános helynök vezetésével. A Szent Pál teremben a székeskáptalan tagjainak bemutatta a nuncius által szentszéki felhatalmazással előre kiállított kinevezési okmányát, amellyel átvette az egyházmegye kormányzását és a szombathelyi egyházmegye 347 ezer és a muravidéki apostoli kormányzóság 70 ezer hívének vezetője lett.[184] A székeskáptalan nevében Rogács Ferenc köszöntötte, majd az új püspök kinevezte helynökének Kiss Lajost, az egyházmegyei bíróság elnökének pedig Rogács Ferencet, akik korábban is ugyanezt a funkciót töltötték be. Vasárnap délelőtt találkozott Szendy László szombathelyi esperesplébánossal, valamint a szeminárium tanári karával, és megtekintette a püspöki székváros nevezetességeit. Hétfőn ebéd után indult vissza Kecskemétre.[185] Április 2-án szombaton Kalocsán felkereste Grősz József érseket, akivel részletesen átbeszélték a szombathelyi egyházmegye ügyeit.[186]

Kovács Sándor első püspöki miséjét Húsvétvasárnap a kecskeméti plébániatemplomban mondta.[187] A húsvéti ünnepek után fogott hozzá a szombathelyi költözés megszervezéséhez. Közel négyezer kötetes könyvtárát íróasztalával és ruháival együtt április 11-én szállíttatta Szombathelyre. Helynökétől azt kérte, hogy miután a rendkívüli háborús idők

180 Vö. KSH Levelezés, Pásztor Lajos, 1964. március 15. (52. f.)
181 Kovács Sándor kinevezési bulláját végül 1944. május 31-én kelt levelével (N. 1179/1944) együtt küldte meg a nuncius, csatolva a Konzisztoriális Kongregáció 3000 pengős fizetési felszólítását. SZELAC 1944/1728.
182 EMN 10v. 1944. március 25.; KK. 1944. március 27. 2. március 28. 2.
183 PMKL Tomek-visszaemlékezés 104.
184 *Nemzeti Újság*, 1944. március 19. 4.
185 Vasvármegye 1944. március 28. 4.
186 SZEL Kovács Sándor hagyatéka, Levelezés, Kiss Lajos 3 f
187 KK 1944. április 11. 3.

miatt mind a veszprémi, mind a csanádi püspök minden ünnepélyesség nélkül mentek székvárosukba az ő esetében is mellőzzenek mindenfajta ünneplést. A papság és a hatóságok megvendégelését szintén mellőzte, és Sághy Elek jószágkormányzót arra kérte, hogy miként Mindszenty püspök is tette bankett helyett a szegények számára készítsen vendégséget.[188]

Április 15-én szombaton búcsúzott el végleg Kecskemétről, és kísérőjével dr. Szathmáry Kálmánnal, a Szegénygondozó Hivatal ügyvezető igazgatójával autóval Budapestre utazott. A fővárosban búcsúlátogatást tett dr. Szász Lajos iparügyi miniszternél, és dr. Kiss Endre közellátásügyi államtitkárnál és Székesfehérváron keresztül utazott Szombathelyre. Veszprémnél ellenséges repülőgépek szálltak el autójuk felett, majd 5 órakor érkeztek meg a szombathelyi püspöki palotába, ahol a papság és nagyszámú hívősereg fogadta, majd Kiss Lajos püspöki helynök, Galambos Miklós püspöki titkár és Szakos Gyula püspöki szertartó köszöntötte a püspököt. Gazdag Ibolyka köszöntése, valamint a szombathelyi schola éneke után a papság felkísérte lakosztályába. Vasárnap reggel házi kápolnájában csendes magánmisét mondott, majd a palota Szent Pál termében délelőtt fogadta a szombathelyi hadtestparancsnokság, a vármegye, a város, az állami hivatalok képviselőit. Kovács Sándor a köszöntőkre adott válaszában kifejtette, hogy Kecskeméten is sikerült együttdolgoznia a törvényhatósággal, az egyház jogait mindig megvédte, de nem bántott soha senkit, s így akar dolgozni Szombathelyen is. A másvallásúak felé is kifejezte együttműködési szándékát, mert úgy vélte, hogy csak közös erővel lehet előrejutni. Munkájával építeni és segíteni akart, és elkerülni a meddő vitákat. A püspök külön fogadta a szombathelyi egyházközség és a katolikus egyesületek képviselőit, református és evangélikus egyházközségek küldöttségeit továbbá a sajtó képviselőit, akik nem is fértek be a Szent Pál terembe. A református küldöttséget balásfalvi Kiss László ny. altábornagy, főgondnok vezette a püspök elé. Szendy László köszöntésére adott válaszában kitért a háború embertelenségére, amely hatalmas civil áldozatokat is követel. A hit oltamazó erejét emelte ki, s felhívta a figyelmet arra, hogy a katolikus egyesületek hiánypótló munkájára a háború borzalmai között egyre nagyobb szükség lesz. A protestáns küldöttségeknek kijelentette, hogy a katolikus jogok határozott védelme mellett törekszik a békés viszonyokra és a tapintatosságra. Lékay Lingauer Albin felajánlotta a szombathelyi sajtó készséges segítségét. Ennek kapcsán a püspök megemlítette, hogy Kecskeméten a legnagyobb megértéssel dolgozott együtt a sajtóval, és maga is a Sajtókamara tagja volt.[189]

Kovács Sándor első szombathelyi püspöki miséjét április 23-án Jó Pásztor vasárnapján mutatta be a szombathelyi székesegyházban, amelyet hatalmas tömeg töltött meg. A székfoglaló szentmisén megjelent Szász Lajos iparügyi miniszter fia társaságában, valamint Kecskemétről Harkay Béla helyettes polgármester, a katolikus egyháztanács képviseletében vitéz Sándor József tiszti főügyész, főgondnok, és Bende Sándor bank vezérigazgató, egyháztanácsos, egykori osztálytárs. A püspöki szentmisét nem zavarta meg légiriadó, azonban délután egy órakor riasztás volt és egészen három óráig ott kellett maradni.[190]

Szentbeszédében püspöki szolgálatának legfontosabb céljának az öntudatos kegyelmi élet kialakítását nevezte. Úgy vélte, hogy ebből származik az emberi élet méltóságának megbecsülése, amely XII. Piusz pápa útmutatása szerint a béke alapfeltétele, valamint a

188 SZEL Kovács Sándor hagyatéka, Levelezés, Kiss Lajos 4 f.
189 KK 1944. április 18. 3. Vasvármegye április 16. 5., 1944. április 18. 1–2.
190 KK 1944. április 25. 3. Vasvármegye 1944. április 25. 2–3.

szociális szeretet, amely testvérként tekint a másik emberre, s csak *„ez a szeretet változtatja meg a siralom völgyénekráncos arculatát."* A püspök kitért a háború embertelenségére, az *„istentelen kollektivizmus"* pusztítására, amely tárggyá alacsonyította az embert, és a bombázások után *„szerencsétlen embertestvéreinket teherautókon kénytelenek elhordani, mint valami elhasznált ócskaságot"*. A kegyelmi élet fontosságát a következőkben is kiemelte: *„És ha azt mondja valaki: kérem ez csak hitbuzgalom, ez csak templomi gondolat, ez csak bensőséges áhitat, arra az a válaszom, hogy ez a kereszténység világot átalakító ereje. Testvér! Nyisd ki a szemedet, nézz végig az egyház történelmén és akkor meglátod majd, hogy mikor ez az élet gazdag volt az egyházban, akkor az egyháznak világot formáló, átalakító ereje is csodálatosan nagy volt."* A továbbiakban Zrínyi Miklós példáját állította a hallgatóság elé, és megszólítva a más vallásúakat is az összefogás fontosságát emelte ki akkor, amikor *az istentelen pogányság hatalmas, nagy kolosszusa keletről fenyegeti a magyarságot.*[191]

Az ünnepi szentmise után a püspök a szombathelyi Szegényházba ment, ahol kétszáz szegényt látott vendégül. Itt a város polgármestere Mészáros Hugó, Szendy László a szegényügyi bizottság elnöke és Vados Pál ferences plébános fogadta. A püspök leült az ebédlőasztalhoz, és elbeszélgetett a megjelentekkel, akik nagyon hálásak voltak a közvetlen gesztusért.[192]

Kovács Sándor a kinevezéssel rendkívüli időkben vette át a szombathelyi egyházmegye kormányzását, amely nagy megfontoltságot és bátorságot követelt a német csapatok által megszállt Magyarországon. Hamarosan a zsidók deportálásával, a kegyetlen bombázásokkal, a front elől menekülők áradatával és a nyilas kormány Szombathelyre költözésével kellett szembenéznie.

ÖSSZEGZÉS

Kovács Sándor az első kecskeméti születésű katolikus püspök lett, aki azon püspökjelöltek sorába tartozott, akik nagy lélekszámú város plébániájáról emelkedtek a püspöki székbe, s így komoly lelkipásztori és közéleti gyakorlattal rendelkeztek. 1944-es kinevezése előtt kecskeméti plébánosként hosszú éveken át a modern technikát is felhasználva sokat tett a katolikus reneszánsz helyi kivirágzásáért. Aktív lelkipásztori munkáját nagyra értékelte a váci egyházmegyét jól ismerő Angelo Rotta nuncius is, aki a püspökök kiválasztásánál elsődleges szempontnak tartotta a lelkipásztori gyakorlatot és a szervezőkészséget. Régi barátság fűzte Czapik Gyula veszprémi püspökhöz, későbbi egri érsekhez, aki többször is közbenjárt érdekében. Az úri középosztály megbecsült tagjaként jó kapcsolatokat ápolt a Horthy-korszak vezető hivatalnokaival, és a kormánypárt támogatója volt a választásokon. A Horthy-családhoz és magához a kormányzóhoz fűződő személyes és baráti kapcsolataira vonatkozóan ugyan nem sikerült érdemi forrásokat találni, azonban egyértelmű tény, hogy 1944-es püspöki kinevezése Horthy Miklós hathatós közbenjárásának köszönhető. Kovács Sándor érdekében nem elhanyagolható szerepet játszottak a kormányzóhoz közel álló kecskeméti közéleti személyiségek is, akik igyekeztek mindent elkövetni megbecsült barátjuk kinevezésért, akit tevékenysége és politikai lojalitása miatt is alkalmasnak véltek a kijelölt

191 Vasvármegye 1944. április 25. 2–3.
192 Uo.

pozícióra. A Horthyhoz fűződő kapcsolatok felderítéséhez további értékes adatokkal szolgálhat a helyi és az országos politikai és bulvársajtó részletes vizsgálata, különös tekintettel a Horthy család életének mozzanataira. Fontos forrást jelenthetnek a Kecskeméten megfordult ellenzékiek, népi írók hagyatékai, a különféle korabeli fotógyűjtemények, és a Kecskeméten működő szerzetesrendek iratai, ill. a szerzetesek hagyatékai.

Az 1944-es püspöki kinevezések teljes történetére pedig majd azok a dokumentumok és nunciusi jelentések deríthetnek fényt, amelyeket az Apostoli Szentszék Államtitkárságának Levéltárában, a Konzisztoriális Kongregáció Levéltárában és a Vatikáni Titkos Levéltárban lévő budapesti nunciatúrai levéltárban őriznek, és jelenleg még nem hozzáférhetőek a tudományos kutatás számára.

1. Kovács Sándor levele Czapik Gyulához. Kecskemét, 1936. április 23.

Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár, Kovács Sándor hagyatéka, 1. doboz

Szigorúan bizalmas!
Csak magánhasználatra!

Kecskemét, 1936. április 23. (sic!)

Kedves Gyula Barátom!

A Szív Újságot mindenkor figyelemmel szoktam olvasni és különösen viszhangot kelt lelkemben mindaz az észrevétel, amelyet éles szemmel figyeltek meg a protestánsok, helyesebben a reformátusok szervezettsége és gazdasági gyarapodása tekintetében. Legutóbbi számotokban is /április 25-én/ az Országos Református Közalap 438.000 pengős bérházvásárlásának ügyét teszed szóvá. Ismételten páratlan éles megfigyeléssel csináljátok a dolgot és az utolsó betűig mindent aláírok.

Ezeket a dolgokat én Kecskeméten 100 %-ig látom és szenvedem. A kecskeméti református egyházközség ugyanakkor, amikor nagy lassúsággal hozzákezdett a katholikus egyházközség a piarista gymnasium építéséhez, amely hihetetlen és szégyenteljes lassúsággal született meg, azalatt ők felépítették a gyönyörű tanítóképzőjüket és a szeretetházukat, amelyet a Kerkapoly alapítványból építettek föl. Majdnem egymillión felül volt a dollárkötvényes adósságuk. Ezt az elmúlt esztendőben egy ügyes fogással összevásárolták és egymillió pengő adósságot körülbelül 300.000 pengővel fognak kifizetni. Minden vagyonosabb presbiter kiszedte a betétjét és kölcsönadta az egyháznak, csakhogy a kötvényeket összevásárolhassák. Ezen pénzügyi sakkhúzásukkal szemben a kecskeméti katholikus egyházközség minden elérhető ajtón kopogtatott, hogy tisztességes kölcsönt kapjon, ügyünket mindenki kegyesen meghallgatta, aztán minden maradt a régiben. Senki teljes odaadással nem segített rajtunk, hanem magunkra hagyva egy-egy ajánlólevéllel, vagy egy-egy személyes közbenjárással elintézettnek tekintették az ügyünket. Most az a helyzet, hogy az egyházközség közel 600.000 pengős adóssággal kínlódik, és senki komolyan segítséget nem nyújt, magunkra maradva vergődünk és azért a piarista gymnasiumért, amely oly minimális katholikus értéket ad az egyházközségi életnek, a pusztulás szélére kerülünk. A piarista rendnek nincs egy krajcár adóssága és ötvenszer nagyobb vagyona van, mint nekünk. Az 1.300.000 pengőbe került gymnasiumot mi készségesen fölajánljuk 600.000 pengőért, amely kölcsönt ők játszva megkaphatnának és még könnyebben törleszthetnének. Így azonban az egyházközségnek a gymnasium és a piarista rend sírásója lesz.

Oly hihetetlen lelkipásztori föladatok elé állít Kecskemétnek 62.000 lakosa. A hat pusztai lelkészség úgy eltűnik a nagy határban, mint a nyári eső a kiszáradt földön. És a mi külterjes lelkipásztorkodásunk nem mindig tud biztos ellenállást kifejteni azzal a céltudatos, rendszeres, mondhatnám vezérkari tiszteket megszégyenítő pontossággal kidolgozott haditervvel szemben, ahogy a belmissziós lelkész vezetése alatt álló diakoniszszák kerítik meg az ingadozó katholikusokat. Mily nehéz volt a katholikus egyesületekkel Kecskeméten megértetni azt, /főleg a hölgyek fejébe megy nagyon nehezen/ hogy nem ér semmit, ha a kongregációk, meg a többi női egyesületek tartják a maguk heti, havi gyűléseiket és sopánkodnak a jelentkező hitehagyások miatt, de absolute nem állnak be apostoli munkára. Mit ér az nekem, hogy az egyházközség 50.000 pengő ráfizetéssel tart fönn - persze államsegély nélkül-két angolkisasszonyok vezetése alatt álló középiskolát és a kikerülő leányok közül legfeljebb szívgárda vezetőket lehet kapni önzetlen munkára, de már plébániai utcamegbízottat, vagy házi gyűléseken felszólaló, vagy beszélő laikus apostolt egyet sem lehet közülük kapni. Pedig a Reformátusok Lapjában a napokban jelent meg beszámoló arról, hogy miként dolgoztak a különböző körzeti gyűléseken beszéddel, énekkel, azután uzsonna előkészítéssel a református tanítónőképző és leánylíceum növendékei. Hol vagyunk mi még ettől? Ha az ember forszírozza a precíz, beosztott, haditervszerinti munkát, maguk a paptársak nem értik meg és tiltakoznak ellene. A legfájdalmasabb az, hogy még a buzgóbbak is igyekeznek nyárspolgári keretek között maradni. Esetleg ötletszerűen csinálni munkákat, de teljesen kidolgozott terv szerint nem.

Nagyon vakmerő leszek, amikor azt mondom, hogy a hatalmas katholikus egyházi vagyon nem viseli magán az Isten áldását. A református előretöréssel szemben régen megbukott az az elv, hogy egy-egy főpásztor a maga hozzáértésével, vagy hozzá nem értésével üvegbúra alatt kezelje a dolgokat, amihez senkinek hozzászólása nincsen. Az nem tanács, amit én is felsőbb helyről kaptam, hogy az egyházadót emeljük föl. Aki itt él ezzel a földet túró néppel, az nem bírja ezt lelkiismeretére venni. És különben is, amikor 16.000 lelket számláló református egyházközség nem emeli az egyházi adóját, akkor egy olyan hitehagyás-folyamatnak tesszük ki magunkat, amiért a felelősséget nem tudom, ki vállalja? Nálunk a legnagyobb baj az, hogy mindegyik a maga kis életét éli. Az a gyönyörű közösség, amelyet Krisztus megépített az Anyaszentegyházban s amelynek váza oly gyönyörűen van fölépítve az egyházi törvénykönyvben, az lélek és vér nélkül tengeti életét magyar földön. Egymillió lelket számláló egyházmegyéket természetesen nem lehet összefogni. A plébániákat fölosztják, de az egyházmegyéket nem. Hiába magyarázza ezt akárki, minden tisztelet mellett is a bajoknak egy fő forrása ez. A plébános maga nem elég, hiába próbálkozik erőfeszítéseket, viszont a püspök nem győzi, vagy nem exponálja magát erősen a tekintélye miatt.

Két esetem van, amit meg akarok említeni.

1. Talán hallottál róla, hogy a kecskeméti színházban Karácsony hetében annak a klerikális nevű színpadi írónak, Vaszary Jánosnak egy disznó darabját adták. Sok piszokságot hallottam már, de ily arcátlan disznóságot, ami ezekben föl van sorolva, nem. Akkor én mozgalmat indítottam. Taktikus sakkhúzással a református lelkészt is belevontam, mert csak így biztosíthattam magamnak a teljes eredményt. 16.000 reformátusnál sok pénz van. És ha csak én bojkottálom, a reformátusok meg a zsidók azért is támogatják. Polgármesternél együtt voltunk főnn és benyújtottuk az általam fogalmazott tiltakozást. Az eredmény az lett, hogy a./ Kecskeméten a színigazgató letérdelt, b./ erre föl több vidéki városban azonnal színre hozták és a kecskemétieket megmosolyogták. Én szóltam az Akció Katholika központjában is, de teljes fölszereléssel mellékletekkel együtt memorandumot nyújtottam be püspökömhöz, hogy a püspöki kar konferenciáján tegyék ezt szóvá és keressenek összeköttetést a belügyminiszterrel, hogy egy rendelettel fojtsa meg az ilyen darabok előadását. A válasz az volt, hogy ez nem tartozik a püspöki kar elé, hanem átteszi az Akció Katholika megfelelő szakosztályához. Azóta az ügy elaludt. Annakidején még szándékom volt, hogy a prímásnak, a fehérvári püspöknek, a kalocsai és egri érsekeknek írni fogok, mert a színházigazgatóval történt összecsapáskor az azzal védekezett, hogy Egerben, Kalocsán, Esztergomban, Fehérváron is előadták. De amikor láttam, hogy az én idegekre menő harcomat ily szerencsés nyugalommal nézik, akkor aztán abbahagytam. Még azzal sem törődtem, hogy egy újpesti szennylap burkolt támadásokkal jött nekünk, persze oly módon, hogy törvény elé kényszeríteni nehéz lett volna. Most azt mondd meg nekem, mit csináljon egy plébános? Itt verekszik saját plébániája területén. De hát mit ér az, ha máshol meg nyelvet öltögetve megcsinálják, kiröhögnek, sőt itt is egy tábort toboroznak, amely ellenem dolgozik, hogy a színházi ügybe beleszólhassunk. Éppen Marczellal beszéltünk erről a dologról a napokban és ő is hasonló esetet mondott el a budapesti ifjúsági előadásokkal kapcsolatosan. Én nem tudom megérteni, hogy mennyit romlott Glattfelder püspök tekintélye azért, mert minden héten jár a dolgok után? És nem tudom megérteni, hogy mennyit romlana a magyar püspöki kar tekintélye, ha odavágna a belügyminiszter asztalára és követelné ezeknek a szennydaraboknak a betiltását? Ma még a legvadabb amerikai filmek is tisztességesebbek, mint a magyar színdarabok.

2. A másik nagy kérdés az ifjúság elhelyezkedésének kérdése. Egy konkrét esetet mondok el. Kecskeméten a közelmúltban 6 intelligens katholikus családból származó fiú szerezte meg a jogtudományi doktorátust és 2 református. Nem lehet azt mondani, hogy menjenek ezek ipari vagy földműves pályára. Ezek intelligens családok gyermekei. Az egész család csupa tanult és szép állásokban lévő emberek. Most kérlek mi történik? Az egyik fiú, aki történetesen a református lelkésznek fia, de egykorú ezekkel, semmivel sem jobb tanuló, egyformán végezték a katonai szolgálatokat is, még a múlt évben behívták a hadbírósághoz. Ez történt pár hónappal azután, hogy Lázár Andor miniszter gondnoka lett a kecskeméti református egyházmegyének. Ugyanakkor pályázott még egypár katholikus. Most újra szó van arról, hogy vesznek föl a hadbírósághoz. Április 25-én jár le a pályázat. Ismét pályáznak katholikus fiúk és a még megmaradt másik református. Az eredményt még nem tudom, de ez a református fiú máris önérzettel emlegeti, hogy Ravasz és Lázár mindent megtesznek felvétele érdekében. És ez a fiú nem is a legelső képzettségű. Engedd meg, hogy lázadozó lélekkel föltegyem azt a kérdést, hol kapok én egy katholikus püspököt, aki magáévá teszi ezeknek a katholikus fiúknak az ügyét és sablonos levél helyett odamegy Gömböshöz, vagy ahhoz a hadbíró tábornokhoz, aki a személyi referens /akiben minden jóindulat megvan, ha hathatós pártfogást kap/ és határozottan követeli annak a kinevezését. Azt szokták ellenvetésül hozni, hogy hátha méltatlant pártfogolnak. Hát utóvégre vannak olyan közéleti családok, akiknek neve közismert, s akiket a püspöknek is ismernie kellene, ahogy ismeri Ravasz meg Lázár azokat, akiket pártfogol, vagy pedig higgyen a plébános szavának, ha arra jónak tartotta, hogy egy nagy egyházközség lelkipásztora legyen. De hát így mi lesz? Ezek a katholikus családok nem papok és nem szerzetesek. Hány papnak rendül meg a hite egy-egy kísértés vagy egy kevésbé kellemes áthelyezéssel. Hát akkor mit szóljanak ezekhez a fiúkhoz és ezekhez a családokhoz, ha elközönyösödnek, mert a katholikus egyházban erőt nem látnak. Nem lehet ám az embereket folytonos negatívumokkal és a keserűségből született állandó pa-

naszkodásokkal táplálni. Utóvégre ők is megunják egyszer már azt, hogy mindig csak jajgatunk, de eredmény nincs.

Kedves Gyula barátom! Most látom csak, hogy milyen hosszú lamentációt írtam. De Te vagy az oka, miért írtátok meg azt a cikket a Szívbe, ez nyolc esztendőnek minden keserűségét felszakította. Igaz, hogy csak egy-két csöppet engedtem a levélre, de ez is elég. Bocsánatot is kérek érte és bocsánatot különösen azért, hogy drága idődet elraboltam.

De a Te kiváltságos személyed iránt kispap koromtól kezdve megkülönböztetett tisztelettel vagyok és amióta abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy szeretetteljes barátságoddal kitüntetsz, én mindig a legönzetlenebbül tisztelő és szerető híveid közé soroltam magamat. Ezt a levelet, hiszen nem igen szoktalak zavarni, ez alkalommal fogadd úgy, mint egy barátnak bizalmas kibeszélését. Nagyon kérlek, hogy semmi körülmények között ne tégy bele ezekből újságjaidba. Pláne a helység megnevezésével. Igen súlyos betegségen estem keresztül. Ma már lábadozó vagyok, harcba keveredni most nincs kedvem és erőm. Oka részben a nagy nyomorúság, amely százával hajtotta hozzám a szenvedőket, de még a vámszedőiket is és bizony elhozták a betegséget a házamba, de a másik oka magam voltam, hogy hurutosan gőzfürdőbe mentem. Ez aztán kihozott belőlem tüszős mandolagyulladást, középfülgyulladást és mandolatályogot. Amint a fülem begyógyul, lemegyek Icába kicsit pihenni és csak május második felében állok be a munkába.

Kedves jó Barátom! Még egyszer nagyon kérlek, bocsáss meg ezért az alkalmatlankodásért, de lelkemen könnyítettem, hogy egy kissé kipanaszolhassam magam. A jó Isten áldjon meg! Őszinte testvéri szeretettel ölel

igaz híved:

Kovács Sándor (s. k.)

2. Kovács Sándor levele Móricz Zsigmondhoz. Kecskemét, 1937. április 7.

Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár,
Móricz Zsigmond hagyatéka, M 100/1133

Igen Tisztelt Uram!

Engedje meg, hogy bemutatkozzam: Kecskemét 63. 000 katolikusának vagyok lelkipásztora és plébánosa. Régi kecskeméti családból származom, 1670-ben már őseim itt dolgoztak a város szolgálatában. A Gondviselés engem is ide állított. Népemet nagyon szeretem, mert nagy értékeket tudok bennük. Régi kecskeméti szokás szerint családom tagjai városi és állami hivatali munkájuk mellett a föld szerelemesei voltak és gyermekkoromban sokat voltam együtt a pusztán a nép fiaival. Ezeket azért bocsátom előre, hogy levelemnek szükséges indoklást adjak vele.

Olvastam és újra olvasom a Pesti Naplóban írt cikkét. Kiss Endre polgármesterünk református védelmét.[193] Híveim velem együtt megbonthatatlan egységben száz százalékig polgármesterünk mögött állunk. A keresztért is! De nem csak ezért. Mi megismertük és olyannak ismertük meg, aki életét őrli fel a népéért. Hogy az idei tél nem volt olyan kegyetlen, azt annak köszönhette népünk, hogy a polgármester állandóan dolgozott a

193 Kiss Endre levelei az íróhoz M 100/1038 jelzet alatt. Az író kiállásáért 1938. október 24-én kelt levelében mondott köszönetet. M 100/1038/3.

gyümölcs és más termékek értékesítése érdekében. Hogy a barack ára 20 fill alább nem ment, azt egyedül Neki köszönhetjük. És mit jelent ez Kecskemétnek, csak az tudja igazán, aki az 1935. évi telet végig élte közöttük.

Híveim és magam nevében köszönjük a vasárnapi írást. Köszönjük, mert ebből igazán látjuk, hogy nincs semmi olyan hitelvi ok, ami miatt a kereszt és Kiss Endre polgármester „intézkedése" ellen hajszát kellene indítani.

A jó Isten áldja meg érte! Szeresse továbbra is ezt a mi jó, fáradhatatlan, nagyértékű és áldozatos lelkű polgármesterünket és védje!

Levelemet magán jellegűnek kegyeskedjék tekinteni, ne méltóztassék a nyilvánosság előtt szóvá tenni. Alkalmatlankodásomért elnézését kérve őszinte tisztelettel maradok

Kovács Sándor (s. k.)
apátplébános

3. Kovács Sándor és Szabó Iván levele
Radocsay László esztergomi főispánnak. Kecskemét, 1939. május 1.

Prímási Levéltár, Esztergom 1939/4270

Kecskemét, 1939. május 1.

Méltóságos Urunk! Kedves Barátunk!

Engedd meg, hogy Hozzád, aki Kecskemét politikai arculatát ismered, forduljunk az alábbi kényes ügyben.

Megdöbbenéssel hallottuk, hogy a kisgazdapárt vesztett presztizsének felújítása céljából Kecskeméten Varga Béla balatonboglári plébánost kívánja a kisgazdapárti listán dr. Révész László református ügyvéd után jelölni. Nyilvánvalóan azzal a célzattal, hogy a MÉP párti katolikus tömeget megbontsa. Mivel saját személyemre nézve is, de meg különben is a papi politikai működésnek elvi ellensége vagyok, és amellett katolikus népünk lelkületét – Hock János esetén okulva [194] – nem szeretnők papi jelöltetés által és útján megzavarni és megosztani és mivel politikai szempontból is talán éppen egy katolikus papi fellépés lenne az előidézője, hogy a kecskeméti kisgazdapárt eredményt tudjon elérni, felkérünk, szíveskedjél ebben a tárgyban Őeminenciájánál sürgősen, lehetőleg azonnal közbenjárni, hogy Varga Béla balatonboglári plébános a jelöltetést ne fogadhassa el, mert ez reá nézve csak névleges és színleges jelölés, komoly politikai eshetőség nélkül, reánk nézve pedig nagy szerencsétlenség, amely a katolikus egység megbontását és a lelkipásztorok munkájának tönkretételét jelenti.[195]

194 Hock János (Devecser, 1859 – Budapest, 1936): katolikus pap, politikus. 1887-től a képviselőház tagja 1905-ben Kecskemét országgyűlési képviselője a Bánffy-féle Új Párt színeiben, majd a Függetlenségi Párthoz csatlakozott. 1890-ben szabadkőműves lett, 1891-1893 között a Symbolikus Nagypáholy szónoka. Károlyi Mihály támogatásával 1918. november 1-jén a Magyar Nemzeti Tanács elnöke lett. A Tanácsköztársaság kikiáltásakor emigrált, majd 1933-ban tért haza. Vö. Magyar Katolikus Lexikon ad vocem.

195 Radocsay László 1939. május 3-án reggel kapta meg az expressz levelet és küldte tovább Serédi Jusztinián hercegprímásnak egy kísérőlevéllel együtt, amelyben a következő támogató sorokat írta: *„Ismerve az ottani viszonyokat, a magam részéről is kívánatosnak tartanám, hogy Varga Béla Kecskeméten ne vállalhas-*

Kérésünk megújítása mellett fogadd őszinte tiszteletünk és régi baráti hűségünk kifejezését, mellyel maradok igaz híved:

Kovács Sándor Szabó Iván főgondnok

4. Angelo Rotta nuncius levele Zimányi Gyula piarista rendfőnöknek. Budapest, 1943. szeptember 10.

PMKL Zimányi Gyula (IV. 111) hagyatéka 6. doboz Angelo Rotta

NONCIATURE APOSTOLIQUE
EN HONGRIE

N 9521/943
BUDAPEST die 10 Septembris 943
Disz-tér 5.

Sub secreto

Reverendissime Pater,

Cum pro aliqua ex sedibus vacantibus in Hungaria tamquam candidatus etiam indicetur Rev. D. D. Alexander Kovacs parochus in Kecskemét, rogo Paternitatem Tuam, ut qua es prudentia, unice Dei gloria prae oculis habita, velis mentem Tuam libere manifestare circa supradictum Dominum Kovács iuxta quaestionarium heic adiectum.

Omnia reservato modo erunt gerenda et quaestionarium cum responsionibus erit a Paternitate Tua postea destruendum.

Gratias in antecessum agens eo quo par est obsequio permanere gaudeo
Paternitate Tuae Reverendissimae addictissimus in Christo

+ Angelus Rotta
Archiepp. Theb., Nuntius Apostolicus.

Reverendissimo Patri
Julio Zimányi
Provinciali Clericorum Reg. Matris
Dei Scholarum Piarum. Budapest. IV. Váci-u. 33.

son jelöltséget. Ezért mély tisztelettel kérlek, légy kegyes az illetékes egyházi főhatóságnál ilyen irányban interveniálni."

5. Kovács Sándor levele Zimányi Gyula piarista rendfőnöknek. Kecskemét, 1943. szeptember 14.

PMKL Zimányi Gyula (IV. 111) hagyatéka 6. doboz Kovács Sándor

PX

Kecskemét, 1943. szeptember 14.

Kedves jó Rendfőnök Uram!

Szeptember 11-éről kelt kedves soraidat csak tegnap kaptam meg. Késő este érkeztem meg Vácról, ahol a bérmálási ügyeket tárgyaltam meg. Szíves felhívásodra sietek a következőkben válaszolni.

A theologiát a váci főiskolán végeztem. Utána rektorom Dr. Galcsek György prelátus-kanonok minden lehetőt megmozgatott, hogy az Augustineumnak nevezett felsőpapnevelő intézetbe felvételt nyerjek. Vácott 1911-15-ig végeztem a theologiát. Utána 4 hónapig Kecskeméten voltam, mint diaconus és püspöki felhatalmazásra kereszteltem, prédikáltam, temettem. Pappászentelésem után kaptam a felvételt az Augustineumba. Miután a váci theologiai főiskolán abban az időben semmiféle keleti nyelvet nem tanítottak, nekem újra kellett kezdeni és először a keleti nyelvekből kellett vizsgáznom, közben pedig készültem a dissertatiora. A háború kellős közepén voltunk és megrövidített munkaévek voltak, úgyhogy látszólag másfél évet töltöttem az Augustineumba, valóság szerint azonban 12 teljes hónapot. 1917. január 14-én, amikor dissertatiom félig kész volt és az említett vizsgákkal is készen voltam, kaptam kinevezést a váci püspöki udvarba. Gróf Csáky Károly püspök hazahívott és püspöki udvari káplánná nevezett ki. Ezen időtől kezdve 12 éven át voltam a püspöki udvarban, 3 évig, mint püspöki udvari káplán, 9 évig pedig mint püspöki titkár. Az egyházkormányzat minden ágában részt vettem, kivéve a szentszéki pereket, amelyeket Hanauer István püspök úr kihelyezett a püspöki hivatalból és külön theologiai tanárokat nevezett ki a szentszéki peres ügyek intézésére. Két püspöknek a szolgálatában állottam és két kormányzási irányzatnak a munkáját ismertem meg. Ezalatt az idő alatt oly sok munkám volt, hogy a dissertatiomat tovább folytatni nem tudtam s így gradus academicust a theologiából nem szereztem. 1928-ban a megüresedett kecskeméti plébániára a kegyuraságot gyakorló egyháztanács egyhangúlag választott meg és presentált kinevezésre. Kecskeméten 15 éve működöm. Ezen idő alatt lelkipásztori működésem fő törekvése az volt, hogy nagyszámú híveimet öntudatos, kegyelmi életre neveljem. 35 katolikus egyesület van, amelynek tekintélyesebb részét magam vezetem s magam tartom nekik mindég az exhortatiokat. Munkámmal sikerült ezekbe az egyesületekbe öntudatos életet hozni. Rendszeresen beállítottam az eucharisztikus katekéziseket, amelyet minden hónap első vasárnapján tartani szokott szentségimádás esti órájában kizárólag magam végzem. Ennek a katekézisnek eredménye ezután a gyakori áldozások olyan emelkedése, hogy a nagytemplomban 63 000-ről 170 000-ig ment fel, a plébánia területén pedig 240 000-ről 480 000-ig ment fel. Az egyesületi életnek elevenségét, mint már említettem, azzal is iparkodom fenntartani, hogy magam tartom a beszédeket. A templomi beszédekkel együtt évente 140-150 beszédet szoktam elmondani. A szervezés terén 1930 már a meglévő 35 egyesületből központi tanácsot alkottam, amelyben minden kecskeméti katolikus egyesület 3 taggal van képviselve. Ennek eredménye lett, hogy nagyobb katolikus dolgokban közösen dolgozunk, az A.C. programmjait az egyes egyesületek között felosztjuk és így egy erős egységes szervezet valósítja meg az A.C.

programmot. A hívek lelkipásztori kézbentartása céljából megszerveztem apostol-iskolások címen a plébániai utcabizalmikat, amelyek minden utcában el vannak helyezve, állandó összeköttetést tartanak fenn a lelkipásztorral és így kézben tudom a híveket tartani. Ezeknek évente többször tartok konferenciabeszédeket, amelynek célja mindég az apostoli lelkület ébrentartása. A hívek lelki összetartásának másik eszköze a Katolikusok Lapja, melyet újság formájában 15 000 példányban ingyen adunk havonta kétszer a hívek kezébe. Ebbe minden alkalommal vezető cikket írok, hogy a hívek lelki irányítását ezzel is kézben tartsam. Az egyházközség szervezése terén meg kell említenem a már meglevő 6 pusztai lelkészségek mellé a 7-iket állítottam fel 1936-ban Hetényegyházán. A piarista gimnázium építésében való részvételemet ismered. Az egyházközségnek pedig a meglévő 700 hold mellé még 200 hold földet szereztünk. Ez utóbbi kettőnél természetesen nem egyedüli tényező voltam, de vezető szerepet játszottam.

Nyelvek közül csak a németet beszélem. A latint a rendes keretek között ismerem. Mint lelkipásztor és plébános a latin nyelvvel csak liturgiában van dolgom így egy kis gyakorlatra van szükségem, hogy azt a készséget visszaszerezzem, amivel az aulában rendelkeztem.

1929-ben címzetes apát lettem, 1937-ben pápai prelátus. 1933-ban, amikor Takách Mihály nagykőrösi prelátus-plébános, kiskunsági főesperes meghalt, Hanauer püspök úr engem nevezett ki kiskunsági főespereseknek. Öt esperesi kerület tartozik a kiskunsági főesperességhez. Püspök úrral történt megállapodásunk szerint az esperesi gyűléseken elnököltem és minden alkalommal a papságnak lelkiélet, egyházjog és egyéb lelkipásztori problémákról nagyobb előadásokat tartottam, amelynek egy-egy részletét a Papi Lelkiség 1941–42. évfolyam II. és III. számában közzé is tettem. Ezenkívül, mint főesperes, a papság ügyeiben eljártam.

Irodalmi munkáim csak azért nem jelentek meg, mert lelkipásztori elfoglaltságom miatt nem tudtam még sajtó alá rendezni. Négy kötetre szóló beszédeim, továbbá lelkipásztori értekezéseim és cikkeim vannak. Az eucharisztikus beszédeimről merem állítani, hogy példa nélkül vannak a magyar irodalomban, mert eddig ilyen tanítóirányú eucharisztikus beszédek még nem jelentek meg.

Azok közül, akik rólam Hozzád hasonló értékeléssel gondolkozhatnak a következők neveit tudnám felemlíteni. Gerliczy prépost úr, Endrédy Vendel apát úr, Kelemen Krizosztom főapát úr és Niszler Theodóz pannonhalmi főmonostori perjel, Kühár Flóris O.S.B. A jezsuiták közül: P. Borbély István rendfőnök, P. Somogyi Jenő volt jezsuita rendfőnök, jelenleg a Manréza rektora, P. Révay Tibor a Manréza igazgatója. A ferencrendiek közül P. Schrotty Pál és P. Oslay Oswald. A kapucinusok rendfőnöke: P. Medgyes Dezső. Az Isten Igéje Társaságnak tartományfőnöke: P. Seres Béla /Kiskunfélegyháza, Missziós szeminárium/. Püspök urak közül: Czapik érsek, Shvoy püspök, Scheffler püspök. Esetleg Boga Alajos prelátus-kanonok status referenst említem még meg. Saját egyházmegyéből nem említek senkit, mert az talán nem is volna megfelelő.

Kedves jó Rendfőnök uram! Kívánságod szerint igyekeztem őszintén elmondani mindent. Nagyon hálásan köszönöm, hogy olyan jóságos értékeléssel vagy rólam. A jó Isten áldjon meg érte! A többit az Isten gondviselő akaratára bízom, és lelkileg elő vagyok készülve arra, hogy bármi történjék, abban alázatosan megnyugszom.

Őszinte szeretettel üdvözöl
hálás tanítványod:
Kovács Sándor (m.p.)

Jelenleg Kalot népfőiskolát építünk és egy lelkigyakorlatos ház létesítésén fáradozunk.

6. XII. Piusz pápa bullája Kovács Sándor kinevezéséről. Róma, 1944. március 3.

SZEL, Kovács Sándor hagyatéka, 1. mappa.
Róma, 1944. március 3.

PIUS EPISCOPUS SERVUS SERVORUM DEI
dilecto filio **Alexandro Kovacs**, in dioecesi Vaciensi Parocho, in Episcopum Sabariensem electo, salutem et apostolicam benedictionem. Commissum humilitati Nostrae ab aeterno Pastorum Principe supremi apostolatus officium, quo universo christiano orbis praesidemus, onus Nobis imponit diligentissime curandi ut Ecclesiis omnibus tales praeficiantur Antistites, qui sibi creditum dominicum gregem salabriter pascere, regere et gubernare sciunt ac valeant. Cum itaque cathedralis Ecclesiae Sabariensis metropolitanae Ecclesiae Strigoniensi suffraganea, per venerabilis Fratris Joseph Grősz Episcopi ad metropolitanam Ecclesiam Colocensem translationem, suo siti in praesenti destituta Pastore Nos, de venerabilium Fratrum Nostrorum S. R. E. Cardinalium consilio, Te ad eam apostolica auctoritate eligimus eique Episcopum praeficimus et Pastorem, nec non eiusdem Ecclesiae curam, regimen et administrationem Tibi in spiritualibus ac temporalibus plenarie committimus una cum omnibus in eibus et privilegiis, oneribus et obligationibus pastorali huic officio inhaerentibus. Volumus vero ut, ante quam episcopalem consecrationem recipias et dioecesis Tibi creditae canonicam capias possessionem, in manibus alicuius quem malueris catholici Antistitis, gratiam et communionem Sedis Apostolicae habentis, catholicae fidei professionem et praescripta iuramenta iuxta statutas formulas emittere; harumque exemplaria, Tui dictique Antistitis subscriptione ac sigillo munita, ad S. Congregationem Consistorialem quantcius transmittere omnino tenearis. Volumus insuper ut paroeciale beneficium, quod in dioecesi Vaciensi nunc obtines, per hanc tuam ad episcopatum provectionem ad iuris tramitem vacet, eiusque collatio Nobis et Sedis Apostolicae reservata maneat. Tuae insuper maiori commoditati prospicientes, Tibi indulgemus ut extra Urbem libere et licite Episcopus consecrari queas a quolibet catholico Antistite, assistentibus ei duobus aliis catholicis Episcopis, dum modo gratiam ipsi habeant et communionem cum Sede Apostolica. Venerabili itaque Fratri Antistiti a Te electo episcopalem consecrationem Tibi impertiendi munus ac mandatum per praesentes has Litteras committimus. Stricte vero praecipimus ut, nisi prius quae supra discimus fidei professionem et iuramenta emiseris, nec Tu consecrationem recipere andeas, nec eam Tibi impertiatur Antistes a Te electus, sub poenis, si huic Nostro praecepto contra veneritis, iure statutis. Firmam autem spem fiduciamque concipimus fore ut, dextra Domini Tibi assistente propitia, Ecclesia Sabariensis per tuam pastoralem industriam et indefessum studium regatur utiliter et maiora in dies in spiritualibus ac temporalibus suscipiat incrementa. Datum Romae apud S. Petrum, anno Domini millesimo nongentesimo quadragesimo quarto, die tertia Martii mensis, Pontificatus Nostri anno quinto. =H.L.=

Aloys. Card. Maglione
a secretis status

Alfonsus Carinci Dec. Prot. Ap.
Joannes Hannibal Ferretti Prot. Ap.
Can. Alfridus Liberati, Canc. Apost. Audiutor a studiis
Expedita die decimaseptima Martii Anno sexto Alfridus Marini Plumbator
Reg. In Canc. Ap.=Vol. LXVIII=N.30=Aloisius Trussardi

7. Angelo Rotta pápai nuncius dekrétuma
Kovács Sándor szombathelyi püspöki kinevezéséről.
Budapest, 1944. március 20.[196]

Nos Angelus Rotta
Dei et Apostolicae Sedis gratia Archiepiscopus Thebanus in Graecia,
Sanctae Sedis in Hungaria Nuncius Apostolicus,

vigore specialissimarum facultatum anno 1943 a Sanctissimo Domino Nostro Pio Papa XII Nobis benigne concessarum, hacce Nostra pagina potestatem tribuimus Excellentissimo ac Reverendissimo Domino Alexandro Kovács, Episcopo electo Sabariensi in Hungaria, ut, etiamsi Bullas Apostolicas, quibus praedictae, proprioque Pastore viduatae ecclesiae, propter Excellentissimi Domini Joseph Grősz, Episcopi Sabariensis translationem ad Sedem Archiepiscopalem Colocensem de iure et de facto vacanti, praeficitur, episcopalem consecrationem extra Curiam Romanam recipere atque canonicam suae Sedis possessionem capere permittitur, nondum acceperit: peracta coram Episcopo Consecratore, de quo infra, catholicae fidei professione, praestitoque fidelitatis erga Sanctam Sedem iureiurando ad normam canonis 333 § 2, nihilominus iam die 25 Mensis Martii a. 1944, vel aliis diebus a jure canonico permissis, intra tamen tres menses a receptis hisce litteris Nostris, secundum canonem 333, ab Eminentissimo ac Reverendissimo Domino Justiniano S.R.E. tituli Sanctorum Andreae et Gregorii in Clivo Scauri Presbytero Cardinali Serédi, Principe Primate Hungariae, Archiepiscopo Strigoniensi, vel ab alio, quo maluerit, latini ritus Episcopo, communionem cum Apostolica Sede habente, coadiuvantibus duobus itidem Catholicis latini ritus Episcopis, secundum sollemnes ritus in Pontificali Romano descriptos, consecrationem episcopalem recipere, postmodum vero quantocius, aut certe intra quattuor menses a receptis hisce litteris Nostris ad normam eiusdem canonis 333, canonicam suae Sedis possessionem capere possit ac valeat.

Datum, Budapesti, die 20. mensis Martii a. 1944.

+ Angelus Rotta
Archiep. Thebanus in Graecia,
Nuncius Apostolicus

196 SZEL AC 1944/868. A pápai bullát csak két hónappal később, 1944. május 31-én postázta Angelo Rotta Budapestről Szombathelyre. SZEL AC 1944/1728.

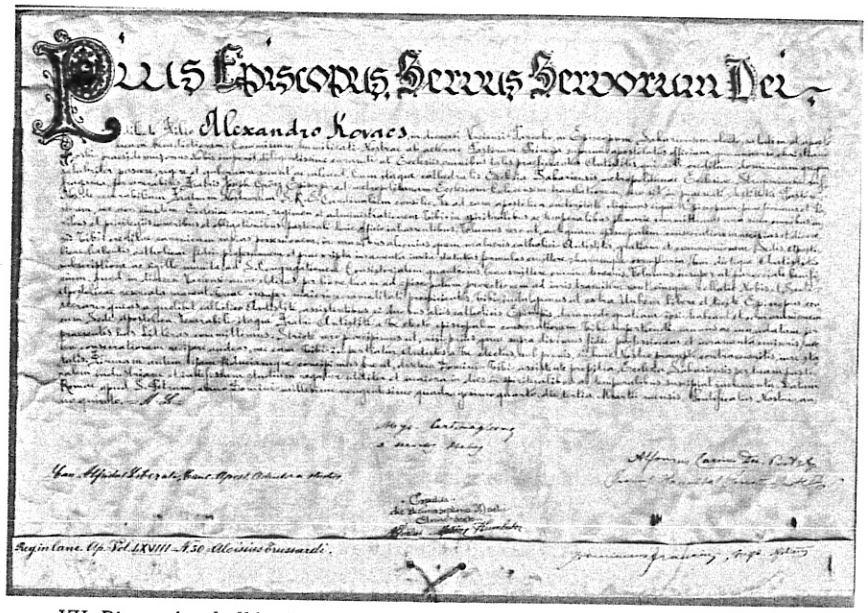

XII. Piusz pápa bullája Kovács Sándor kinevezéséről. Róma, 1944. március 3.

A kecskeméti plébánia ajtajában készült csoportkép a püspökké szentelésre indulóban. 1944. március 22.

N o s A n g e l u s R o t t a ,

Dei et Apostolicae Sedis gratia Archiepiscopus Thebanus in Graecia, Sanctae Sedis in Hungaria Nuncius Apostolicus,

vigore specialissimarum facultatum anno 1943 a Sanctissimo Domino Nostro Pio Papa XII Nobis benigne concessarum, hacce Nostra pagina potestatem tribuimus Excellentissimo ac Reverendissimo Domino A l e x a n d r o K o v á c s , Episcopo electo Sabariensi in Hungaria, ut, etiamsi Bullas Apostolicas, quibus praedictae, proprioque Pastore viduatae ecclesiae, propter Excellentissimi Domini Joseph Grősz, Episcopi Sabariensis translationem ad Sedem Archiepiscopalem Colocensem de iure et de facto vacanti, praeficitur, episcopalem consecrationem extra Curiam Romanam recipere atque canonicam suae Sedis possessionem capere permittitur, nondum acceperit: peracta coram Episcopo Consecratore, de quo infra, catholicae fidei professione, praestitoque fidelitatis erga Sanctam Sedem iureiurando ad normam canonis 333 § 2, nihilominus iam die 25 Mensis Martii a. 1944, vel aliis diebus a iure canonico permissis, intra tamen tres menses a receptis hisce litteris Nostris, secundum canonem 333, ab Eminentissimo ac Reverendissimo Domino Justiniano S.R.E. tituli Sanctorum Andreae et Gregorii in Clivo Scauri Presbytero Cardinali Serédi, Principe Primate Hungariae, Archiepiscopo Strigoniensi, vel ab alio, quo maluerit, latini ritus Episcopo, communionem cum Apostolica Sede habente, coadiuvantibus duobus itidem Catholicis latini ritus Episcopis, secundum sollemnes ritus in Pontificali Romano descriptos, consecrationem episcopalem recipere, postmodum vero quantocius, autcerte intra quattuor menses a receptis hisce litteris Nostris ad normam eiusdem canonis 333, canonicam suae Sedis possessionem capere possit ac valeat.

Datum Budapesti, die 20. mensis Martii a.1944.

+ Angelus Rotta

Archiep. Thebanus in Graecia,
Nuncius Apostolicus.

Angelo Rotta pápai nuncius dekrétuma
Kovács Sándor szombathelyi püspöki kinevezéséről. Budapest, 1944. március 20.

Én Kovács Sándor, mint püspökhöz illik, esküszöm a szent evangéliumokra, hogy Magyarország Főméltóságu Kormányzójának hive leszek és igérem, hogy sem közvetve, sem közvetlenül semmiben részt nem veszek, ami Magyarország jogaival és érdekeivel ellentétben áll. Isten engem ugy segéljen!

Kovács Sándor
szombathelyi megyés püspök

Kovács Sándor szombathelyi megyés püspök a fenti esküt Magyarország Kormányzója Ő Főméltósága kezeibe aluli - rottak jelenlétében a mai napon letette.

Budapest, 1944. évi március hó 24. napján.

b.t.t., mint zászlósur.

m.kir.t.t.,
a vallás- és közoktatásügyi miniszteri teendők ideiglenes ellátásával meghizott igazságügyminiszter.

államtitkár.

Kovács Sándor kormányzói hűségesküje.
Budapest, 1944. március 24.

Kovács Sándor, Mindszenty József és Hamvas Endre
1944. március 25-én az esztergomi bazilika előtt
Képes Krónika, 1944. március 31.

Kovács Sándor portréfotója, 1944

Kovács Sándor püspöki címere,
feltehetően Megyer-Meyer Antal alkotása.
A címerpajzson a Kovács család
címere látható

N. 701/44

ANGELUS ROTTA
DEI ET APOSTOLICAE SEDIS GRATIA ARCHIEPISCOPUS THEBARUM IN ACAIA
ET IN REGNO HUNGARICO
NUNTIUS APOSTOLICUS

D E C R E T U M

Cum Exc.mus ac Rev.mus Dominus D. Josephus Grösz, hucusque Episcopus Sabariensis qui et Administrator Apostolicus ad nutum Sanctae Sedis erat territorii de Muravidék, in Archiepiscopum Colocensem promotus fuerit et hoc de facto difficilior evaserit eidem supradicti territorii gubernatio ob longam ab urbe archiepiscopali distantiam, Summus Pontifex Pius Papa XII ad melius animarum bono providendum Exc.mum ac Rev.mum Dominum D. Alexandrum Kovacs, novum Episcopum Sabariensem, in Administratorem Apostolicum de Muravidék ad nutum Sanctae Sedis nominavit.

Quare vi specialis mandati Nobis ab Apostolica Sede commissi hoc nominationis Decretum conficimus, quod a proximo festo Paschatis, die 9 Aprilis, vigere incipiet.

Servatis de jure servandis et contrariis quibuscumque non obstantibus.

Datum Budapestini, die 30 Martii a. D. 1944.

† Angelus Rotta Archiep.
Nuntius apost.

Pro taxa: P. 20.

Angelo Rotta pápai nuncius dekrétuma Kovács Sándor muravidéki apostoli kormányzói kinevezéséről. Budapest, 1944. március 30.

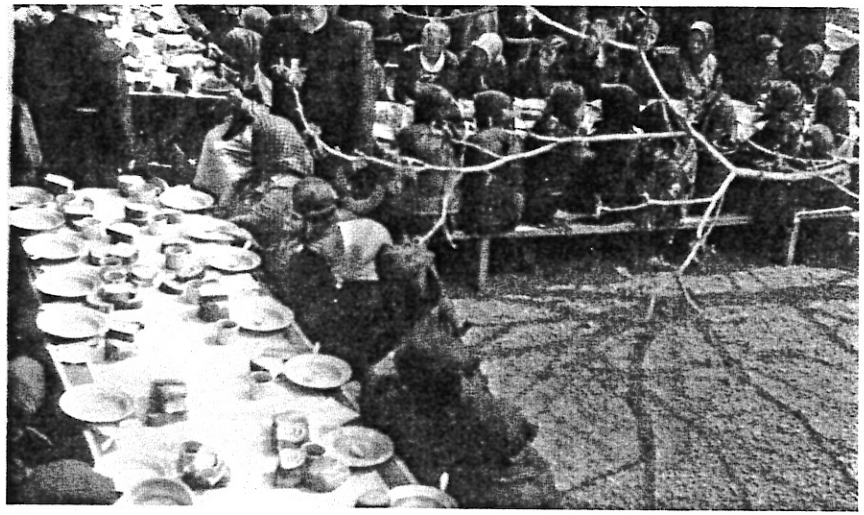

Ünnepi püspöki ebéd Szombathely város szegényeinek a Ferences Szegénygondozó Intézet udvarán a püspöki székfoglalás alkalmából. 1944. április 23., Jó Pásztor vasárnapján

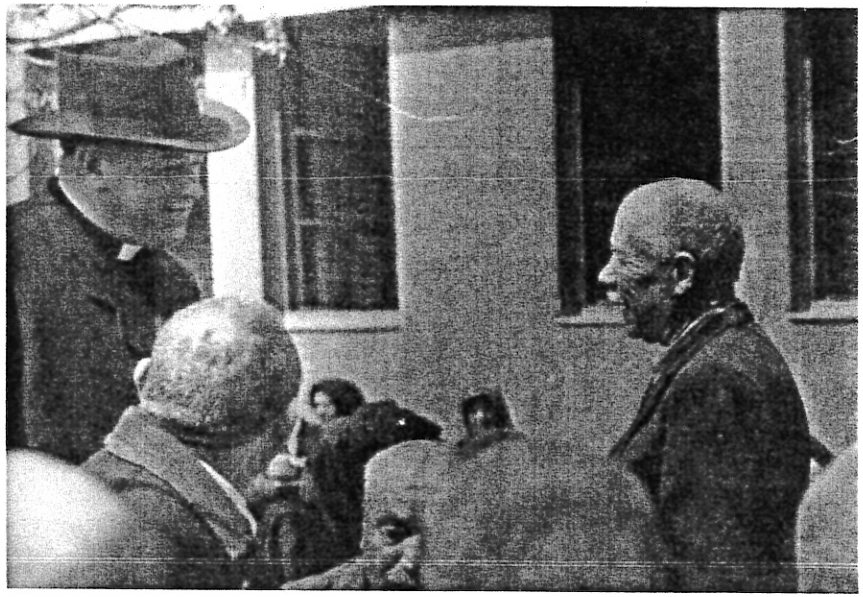

Szombathely, 1944. Jó Pásztor vasárnapja

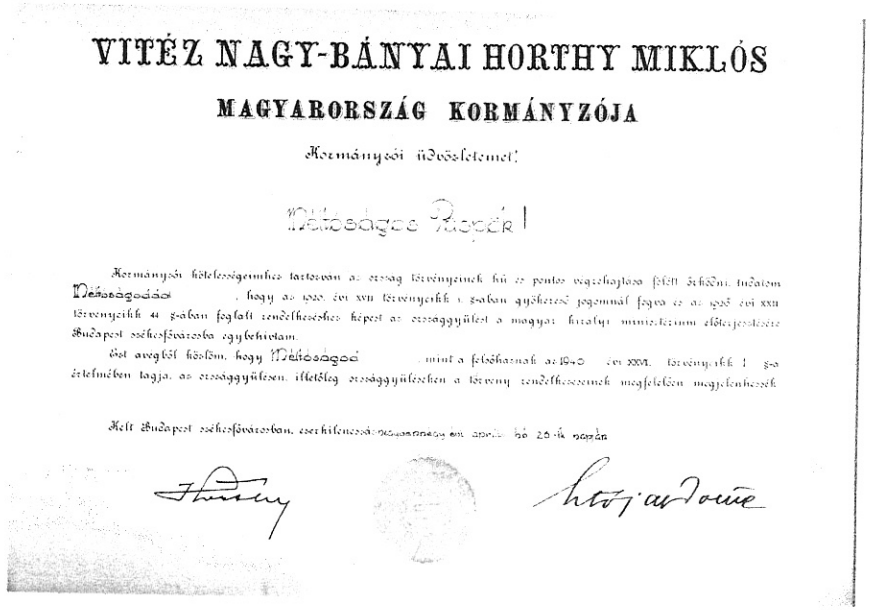

VITÉZ NAGY-BÁNYAI HORTHY MIKLÓS

MAGYARORSZÁG KORMÁNYZÓJA

Kormányzói üdvözletemet!

Méltóságos Püspök!

Kormányzói hűségemben tartozom az ország törvényeinek hű és pontos végrehajtása felett őrködni. Tudatom Méltóságoddal, hogy az 1920. évi XXV. törvénycikk 1. §-ában nyújtható jogommal élve az 1938. évi XXII. törvénycikk 41. §-ában foglalt rendelkezésekre képest az országgyűlést a magyar királyi minisztérium előterjesztésére Budapest székesfővárosba egybehívtam.

Ezt azzal tudtul adom, hogy Méltóságodat mint a felsőháznak az 1940. évi XXVI. törvénycikk 1. §-a értelmében tagja, az országgyűlésen, illetőleg országgyűlésben a törvény rendelkezésének megfelelően megjelenhessék.

Kelt Budapest székesfővárosban, országunk szabadságának [illegible] évében, április hó 20-ik napján.

Horthy

Horthy Miklós

Méltóságos

Kovács Sándor urnák,

szombathelyi latin szertartású római katolikus megyéspüspök, mint az országgyűlés felsőháza tagjának

Szombathely.

Országgyűlési meghívó